



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

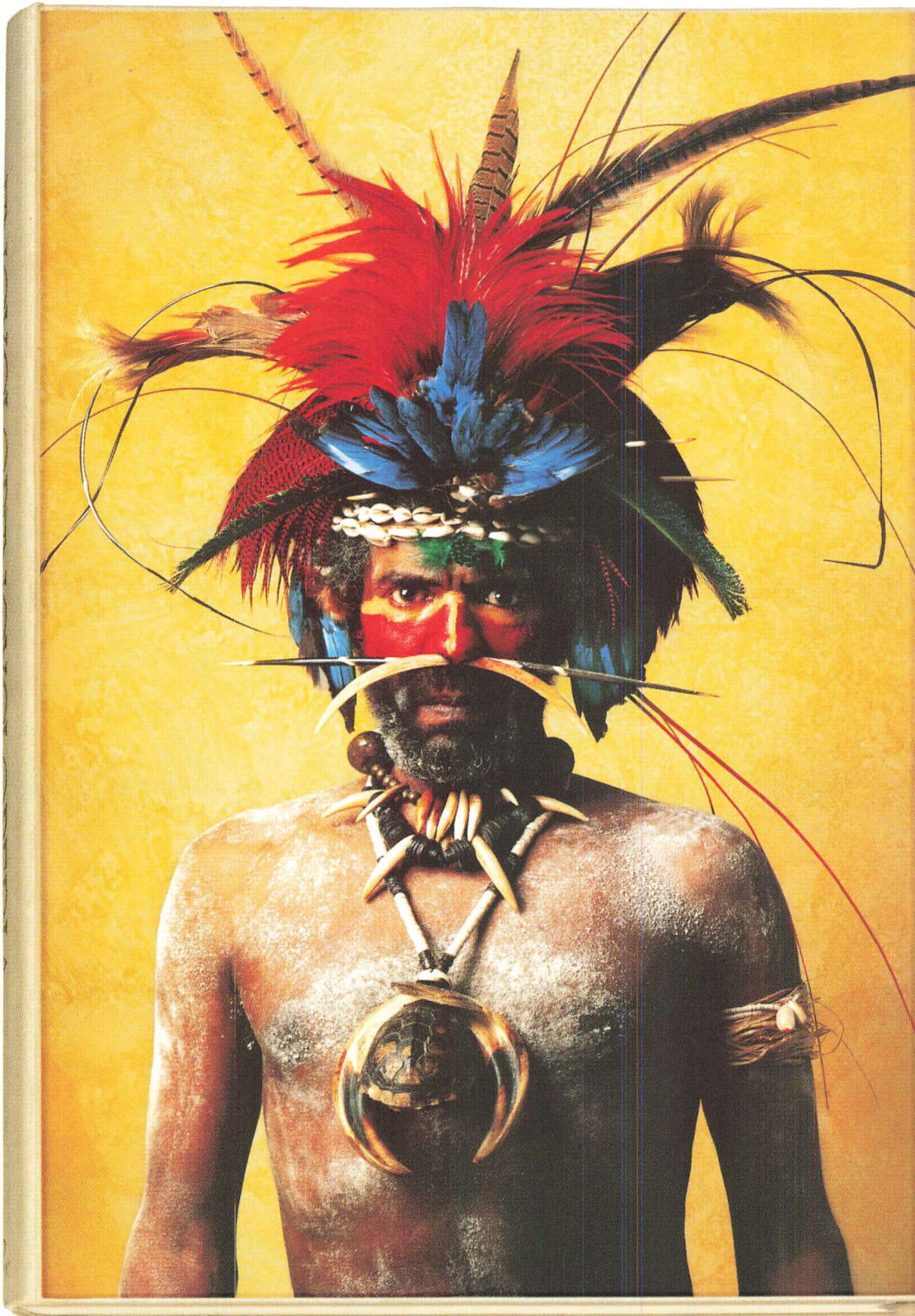
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

51. Årgang
Julen 1996

Man kan finde det tabte Ny Guinea i morgentoget



Han står dér i skovbrynet og betragter dig. Han har aldrig set en hvid mand før. Men fra din plads i Regionaltoget kan du se ham - i din bog. For det er i toget du har tid til bøgerne. Hvis du kører i Regionaltog mellem dit hjem og dit arbejde hver dag, får du en masse tid forærende - tid du ellers skulle bruge bag rattet. Toget er ganske enkelt det eneste hurtige transportmiddel, hvor du kan læne dig mageligt tilbage og bare

nyde turen. Overvej du tilmed prisen, er der slet ingen sammenligning. Hør på stationen hvor ofte og hvor billigt vi kører. Til daglig er Regionaltoget transport til tænkende mennesker.

I toget er tiden din egen

DSB regionaltog

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Niels Richter-Friis

1996

Enoghalvtredsindstyvende årgang

Udgivet af
Dansk Bladforlag v/Niels Richter-Friis
Postboks 2 - 3480 Fredensborg
Telefonnummer: 48 48 48 48

INDHOLD

Altertavlen i Esbønderup Kirke – side 5

Af Aase Ingerslev

Rudolph Tegner –
fragmenter af en kunstnerskæbne 10

Af Anne-Mari Steimle

Nordsjællands ulyksaligheder 19

Af Godfred Hartmann

Den døde dronning 24

Af Søren Widding

En kongesten i Fredensborg Slotspark 28

Af Elith Truelsen

Liseleje under besættelsen 30

Af Finn Zinklar

Slukefter – et værtshus med historie 35

Af Asger Egelund Møller

Da freden kom til Fredensborg 38

Af Søren Widding

Hillerød i de gode, gamle dage 1912-15 42

Af Erik Wielandt

Eftertryk af artikler i
Folk og minder fra Nordsjælland
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.
Papir: Biberist Allegro Gloss
Sats: N. Christensen Grafik ApS
Repro: Bro Christensen A/S
Tryk: Nofa Print A/S, Hillerød
Omslagskaching: Uttenthal A/S

ISBN 87-88393-23-2

Omslaget:
Esbønderup Kirke har en spændende altertavle. Kun få
har set den, og endnu færre ved, at den er katolsk.
Den er fra 1841 og blev malet i Rom af Albert Küchler.
Han var en af de mange kunstnere, der drog til Italiens
hovedstad – hvor han i øvrigt blev resten af livet. Men
modsat sine kunstner venner blev han katolik.
Aase Ingerslev skriver om hans smukke maleri på side 5.
Foto: Niels Richter-Friis.

Altertavlen i Esbønderup Kirke

Af Aase Ingerslev

Guldalermalerne var sidste år i fokus, og det inspirerede forfatteren til at skrive om et relativt upåagtet maleri af Albert Küchler

Rundt om i de nordsjællandske landsbykirker, som det nok er værd at besøge, finder man ikke så få altertavler fra guldaldertiden – den periode, der dækker første halvdel af 1800-tallet.

Nord for Esrum Sø i landsbyen Esbønderup, kendt som stedet, hvor landets første hospital blev grundlagt i middelalderen af katolske munke fra det nærliggende Esrum Kloster, findes også en af de gamle landsbykirker.

I den meget smukke romanske kirke, som stammer fra 1100-tallet, finder man en altertavle, som fortjener nærmere omtale.

Altertavlen er malet af den danske guldaldermaler Albert Küchler (1803-86) i 1841. Dens motiv og udformning er usædvanlig i forhold til de andre altertavler fra samme periode, og forklaringen herpå skal nok søges i kunstnerens livsbane, som er alt andet end almindelig.

Albert Küchler var en af de mange kunstnere, der i begyndelsen af forrige århundrede rejste til Italien på den næsten obligatoriske uddannelsesrejse. Som elev på Det Kongelige Danske Akademi havde han vundet den store guldmedalje, der var ensbetydende med et rejselegat.

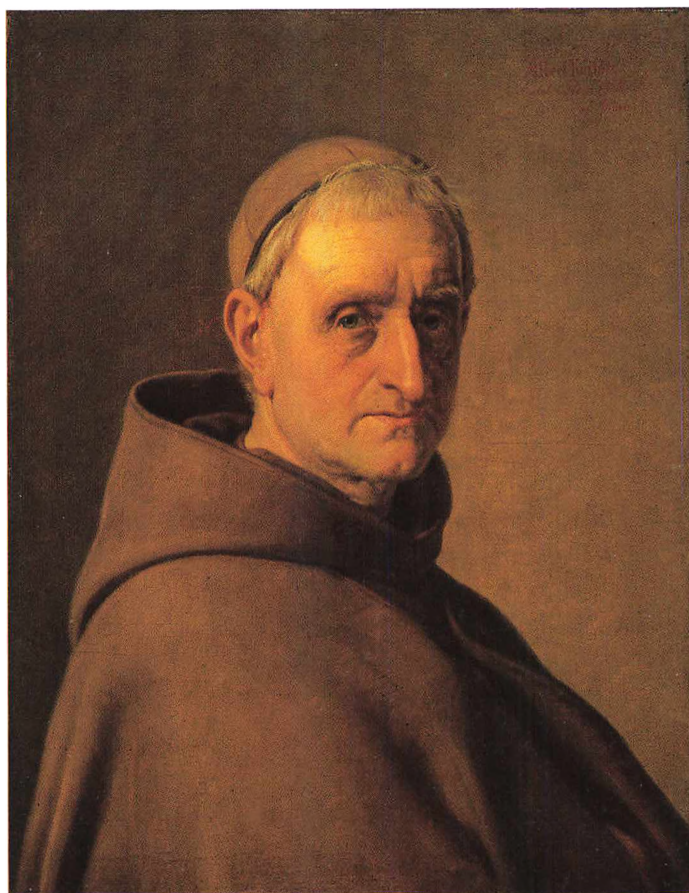
Albert Küchlers far var snedker. Familien, der sad i små kår, var indvandret fra Altona, som endnu på den tid var dansk. Sønnen kom i ma-

lerlærer, men begyndte allerede som 12-årig at tegne på akademiet, hvor han senere blev en af J. L. Lunds og C. W. Eckersbergs elever. Blandt hans kammerater, både her og i Italien, kan nævnes kunstnere som Wilhelm Marstrand, Constantin Hansen, Martinus Rørbye, Jørgen Sonne, Ditlev Blunck, og arkitekten Gottlieb Bindesbøll, som alle syv er afbildet på Constantin Hansens billede

fra 1837 »Danske Kunstnere i Rom«. I Rom tilhørte de kredsen omkring deres berømte landsmand, billedhuggeren Bertel Thorvaldsen.

Skønt mange af kunstnerne boede i Italien over lange åremål – Constantin Hansen f.eks. boede i Rom i 9 år og Berthel Thorvaldsen i mere end 35 år – så var Albert Küchler den eneste, der konverterede til katolicismen (1844), 14 år efter sin ankomst til Italien. Desuden forblev han resten af sit liv i Rom. Han alene, lader det til, lod sig påvirke af den katolske verden, der omgav de skandinaviske kunstnere. Tværtimod gjorde de andre kunstnere sig ofte lystige og tog afstand fra denne, for dem, så fremmedartede verden, hvilket kan ses både af deres billeder og i de litterære kilder.

Hans nære venskab med en vis pater Amici og venskabet med den tyske katolske kunstnersammenslutning »Nazarenerne« var også medvirkende til at drage ham mod kato-



Albert Küchler som franciskanermunk, malet 1862 i Rom af hans mangeårige ven Jørgen Roed. Der er noget mildt og godmodigt over hans træk. Thorvaldsens Museum.



Albert Küchlers altertavle i Esbønderup Kirke, malet 1841 i Rom.

licismen. Disse kunstneres hensigt var at vende tilbage til den sene middelalders og tidlige renæssances mål og ånd – at kunsten kun var til for religionens skyld.

Küchler var af sin lærer J.L. Lund blevet anbefalet at søge kontakt med Nazarenerne, en positiv holdning som andre ikke delte, Maleren Wilhelm Marstrand f.eks. kalder dem i et brev for »nogle kastrerte Væsenere«.

I 1852 indtrådte Küchler i franciskanerordenen og levede derefter i klosteret Bounaventura på Palatinerhøjen i Rom, hvor han dog fortsatte med at male indtil sin død i 1886.

I dag hører Albert Küchler til blandt de mere ukendte guldaldermalere, hvilket ikke er fortjent.

Altartavlen i Esbønderup er som sagt malet i 1841 i Rom. Allerede i 1838 havde man i Esbønderup sogn stillet et beløb på 600 rigsdaler til rådighed til en ny altertavle, da kirken var under istandsættelse, hvilket i øvrigt var tilfældet med mange andre danske landbykirker på den tid. Man har formodentlig bestilt altartavlen hos Albert Küchler i Rom gennem den kongelige bygningsinspektør på akademiet, Jørgen Hansen Koch.

Billedet i Esbønderup Kirke sidder i dag i midten af en trefløjet altertavle. Albert Küchlers billede er malet i olie på lærred (148 × 119 cm).

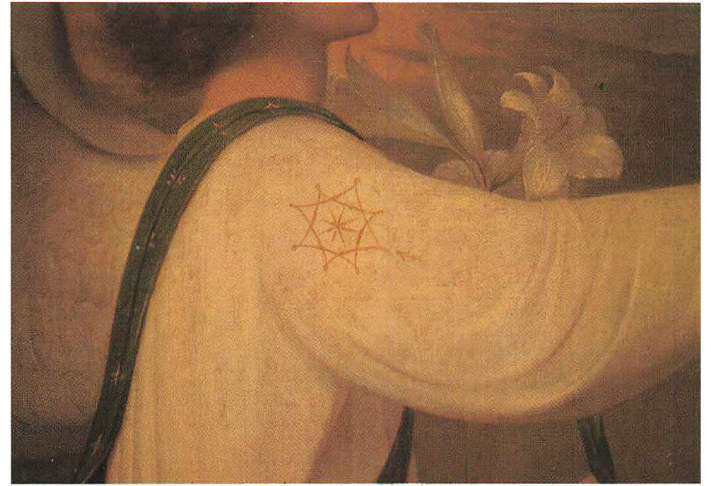
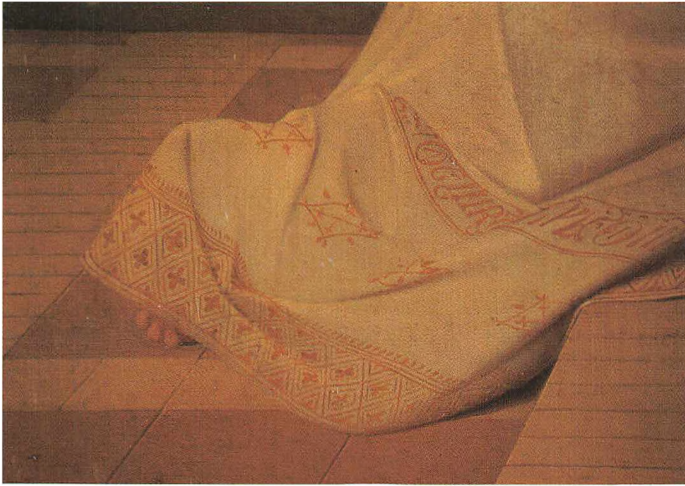
De to hængslede sidefløje er af træ, hvorpå der på mørkeblå bund med guldbogstaver er malet tekster fra Lukas-evangeliet: »Gabriels Budskab« og »Marias Lovsang«. Den relativt moderne trefløjede tavle (triptykon) og rammen stammer fra 1943, hvor kirken atter gennemgik en større renovering/restaurering.

Oprindelig har Albert Küchlers billede været alene, indsat i en enkeltramme i nygotisk stil, udført af snedkermester Weinche i København i 1842 til en pris af 80 rdl. Samme værksted har leveret rammer til mange af de nordsjællandske altertavler i samme periode. Den pågældende ramme opbevares i dag i en af de nordre tilbygninger til kirken, et rum, hvor der nu er anbragt rengøringsrekvisitter, og hvor blomsterudsmykninger arrangeres. Den gamle ramme passer omtrent i størrelsen til dette rums gotiske spidsvindue, om hvilket den er ophængt.

Vedrørende Albert Küchlers billede findes der et brev på Det Kongelige Bibliotek fra kunstneren til den ovenfor omtalte etatsråd Jørgen Hansen Koch, dateret Rom den 23. januar 1841, hvori han meddeler, at altartavlen nu er færdig.

At det har været Albert Küchler en særdeles kærkommen opgave fremgår af brevet:

»Maatte mit Arbejde ved Modtagelsen finde Eders og De Øvriges Bifald, da er mit Ønske opfyldt. At jeg ikke har opnaaet hvad jeg stræbte efter vedgaar jeg fuldkomment, men da i saa lang Tid ingen Leilighed er givet mig til at beskæftige mig med den Art Arbejde, hvilket bestandig har været mit Ønske, og jeg beder Hr. Etatsraad, at ville erindre mig om der tilbød sig Leilighed for mig at kunne udføre flere Malerier af lignende Art.«



Englen Gabriels dragt er forsynet med katolske symboler, hvis betydning er beskrevet på side 8, venstre spalte.

Han forespørger endvidere, på hvilken måde billedet skal hjemsendes og stiller forskellige forslag. Et af forslagene er transport med skib sammen med figurer, udført af Bertel Thorvaldsen. Han beder om det resterende beløb af honoraret, 100 specier, må blive ham tilstillet før end billedet når frem, da han som sædvanlig er i pengeforlegenhed. I tillid til at dette vil ske, kvitterer han endog for beløbets modtagelse i brevet. Datoen er da den 19. februar 1841, så brevet har været en lille måned om at blive færdigt. I brevet hilser han til sidst fra sin kollega Constantin Hansen, som har bedt ham sige, at hans altertavle også snart er færdig, og at den vil blive fremsendt med samme fregat. Denne kan i dag ses i Torup Kirke ved Hundested.

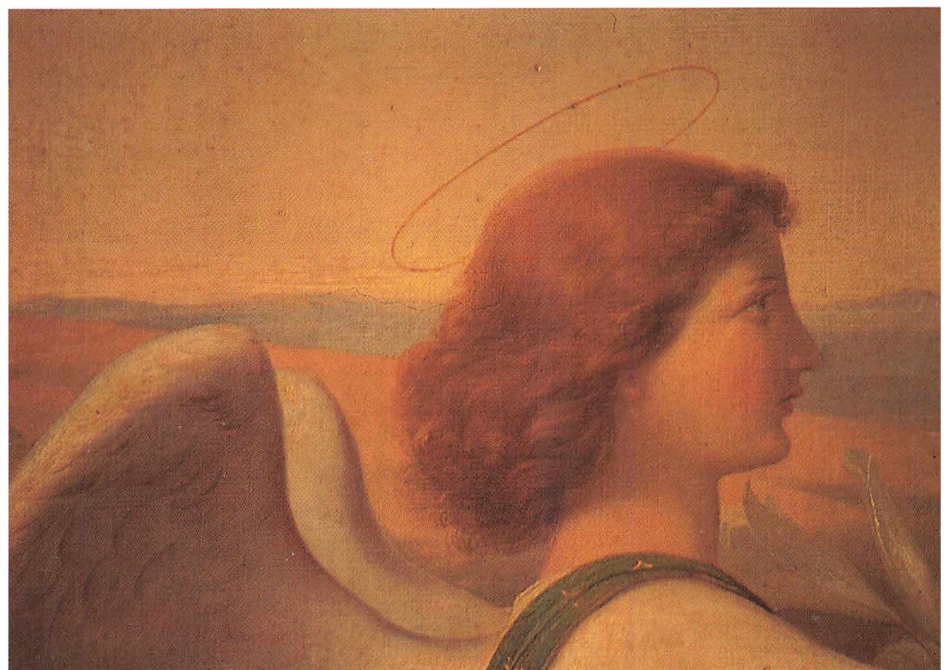
Ved sådanne opgaver kunne kunstnerne selv bestemme motivet. Altertavlen i Esbønderup har »Mariae Bebudelse« som motiv, et af den katolske kirkes mest yndede. Albert Küchler følger den traditionelle fremstilling af tilsvarende billeder fra den sene middelalder og tidlige renaissance. Kompositionen synes ganske at være overtaget fra denne periode, så man fristes til at tro, at Albert Küchler har kopieret et ældre billede.

Man ser englen Gabriel knæle foran Maria. Billedfladen er delt i to lige store dele, og de to figurer er anbragt i hver sin del. De er adskilt, men også symbolsk forenede ved den snoede søjle i midten af vinduesåbningerne. Derved kommer de til at repræsentere hver deres sfære, den himmelske og den jordiske. Selv uden for vinduerne gennemføres denne deling, idet der kun vises Guds natur som baggrund uden for

englens vindue, mens der bag Maria ses en by med tårne og bygninger – det menneskeskabte.

Gabriel løfter højre arm. Hånden angiver en velsignende gestus med to fingre pegende mod Maria, »Gestus oratorum«. Denne hånd er nøjagtigt i centrum af billedet, lidt højere end Marias fremadvendte, modtagende håndflade. Det er englen, der bryder ind over adskillelsen. Derved bliver dette det centrale punkt i bille-

Ingen kan være i tvivl om, at vi står overfor guldalderkunst af høj klasse.



det – foreningen af de to sfærer, det væsentlige, som skal fortælles, nemlig budskabet fra Gud.

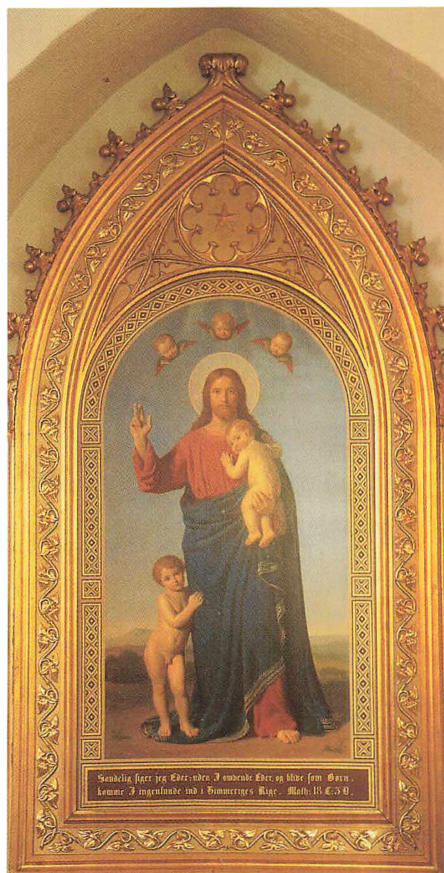
Begge skikkelser er udstyret med alle de symboler, som er kendetegnende for dem i den katolske kirke. Marias røde og blå dragt, den grønne bræmme på kappen. Alle tre de betydningsbærende farver for hende, som man vil nikke genkendende til – farverne for tro, håb og kærlighed. Gennem hende skal verden frelles. Desuden er hendes skikkelse gjort mere langstrakt, udover det naturlige, og hendes udtryk synes guddommeliggjort, som man brugte det i ældre katolsk kunst. Gabriel er udstyret med tre hvide liljer, der symboliserer Treeningheden – den hvide farve er tegnet på renhed. De gyldne tegn på dragten har også særlig betydning. En oktant, der er dannet af to stjerner med fire spidser, vidste man i renæssancen betød foreningen af den verdslige og himmelske verden, altså et symbol fra den katolske kirke, ligesom tegnene i de gyldne bånd. Over englen svæver en hvid due, og fra dens næb udgår tre stråler i retning af Maria, et treenighedssymbol.

Arkitekturen får også en til at tænke på den gamle kunst, som vi kender den fra den katolske verdens prægtige renæssancekunstværker, ligesom glorieerne, der er udformet som smalle, gyldne ringe.

Det er derfor forståeligt, at den danske maler Harald Moltke i tidsskriftet »Malende kunstneres sammenlutning – Juni 1930«, om Albert Küchlers altertavle i Esbønderup har udtalt: »Kompositionen er ren Renaissance.« Det har sikkert mange andre også tænkt, og derfor troet, at billedet er gammelt.

Men der er dog ting i billedet, der afslører, at det er et nyere originalt kunstværk.

Landskabet udenfor vinduerne er malet med det typiske lette farvevalg, som netop kendetegner de



Constantin Hansens altertavle i Torup Kirke ved Hundested.

danske guldaldermalere, ligesom de nuancer, der skaber det fine luftperspektiv, er til stede – dette er karakteristisk for Eckersbergs elever.

Englen er klædt i hvidt, og vingerne er hvide med et særligt lysskær, hvilket sjældent er tilfældet i renæssancekunst eller tidligere kirkekunst. Der vil man finde engle udstyret med brogede vinger og farvede klæder. Hvide vinger blev først almindelige efter reformationen. Dette fænomen tog sin begyndelse i Nordeuropa.

Mange læsere kender sikkert en anden guldaldermaler, Carl Blochs billede i Christian IV's Bedekammer på Frederiksborg Slot, hvor man ser to hvide engle ved den åbne grav. Som kuriosum vil dette billede måske huskes af ældre generationer som motivet på et af de små billedkort, man fik for udenadlærte sal-

mevers i religionsundervisningen i skolen. Carl Blochs engle udstråler samme mildhed, som Albert Küchlers Gabriel gør det.

Det er oplagt, at Albert Küchler fra bibelen har valgt et motiv, som især har betydning i den katolske kirke – der, hvor Maria bliver guddommeliggjort, som den udvalgte.

Men hvorfor har den danske kunstner valgt dette motiv til en nordsjællandsk landsbykirke? Var det almindeligt blandt de danske kunstnere i Italien at vælge typisk katolske motiver? Lod de sig i den grad påvirke af omgivelserne i de år, de levede i det katolske Italien? Her må svaret være klart nej. Tværtimod tog man som sagt vældig afstand fra den katolske kirke, og gjorde ofte nar af dens islæt i dagligdagen dernede – det ses i den måde, man afbildede gejstlige på i mange genrebilleder og tegninger (Marstrand f.eks.). Men som tidligere nævnt, skilte Albert Küchlers skæbne sig ud fra den danske kunstnergruppe i Rom gennem hans personlige engagement og holdning til den katolske kirke.

Sammenligner man med andre altertavlers motiver i landsbykirkene fra samme periode, vil man opdage, at han er omtrent ene om at vælge et motiv, hvor Jomfru Maria er hovedfigur.

Der eksisterer i Frederiksborg Amts kirker, 41 altertavler fra perioden. De har på få undtagelser nær Jesus som hovedperson, og i hvert fald ikke Maria. Men motiver, der er velegnede for en protestantisk menighed. Dog er Küchlers lærer J.L. Lund en undtagelse, han har også brugt bebudelsesmotivet, naturligt nok til en altertavle i Sct. Mariæ Kirke i Helsingør – den hænger i dag på venstre sidevæg i kirken.

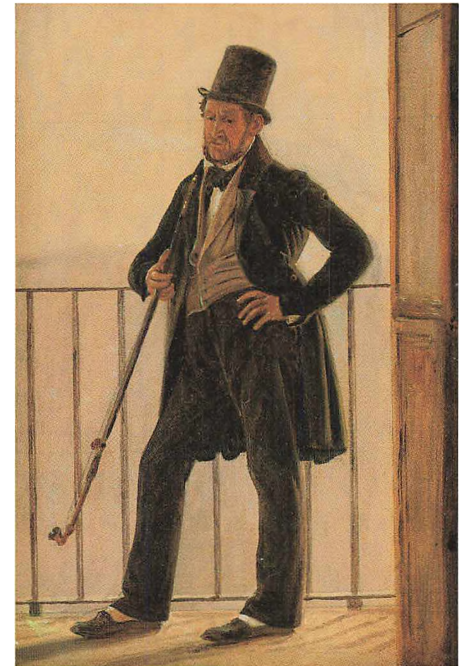
Mange andre altertavler er malet i Rom, men har alligevel ikke katolske symboler eller denne kirkes kunstneriske særpræg. Disse billeders fi-

gurer er menneskelige skikkelser, som man mødte dem i dagligdagen – ikke guddommeliggjorte.

Billedet inspirerer også i dag til analyse og fortolkning. Jeg vil derfor tillade mig at nævne – idet jeg håber, at jeg har opfattet det korrekt – at kirken nuværende præst, Svend Kjærgaard, engang har foreslået en meget interessant fortolkning af vinduesåbningernes form, som jo rent arkitektonisk er den romanske, men som også er den form, man traditionelt giver Moselovens to tavler. Moselovens stentavler symboliserer den gamle jødedom, mens vinduesåbningerne, der altså har samme omrids som stentavlerne, gennembrydes i altertavlen af de tre lysstråler, der symboliserer Treenigheden i den kristne kirke. Dermed er der i bille-

det visualiseret, hvorledes den nye lære, kristendommen, trænger frem gennem den gamle lære, jødedommen.

I mange af Albert Küchlers billeder – både før og efter hans ændrede religiøse holdning – synes der at være et udtryk, en stilhed, dybde og alvor, der angiver en betydning, som kan forklare hans konvertering til den katolske kirkeretning og til klosterlivet. Ligesom man i de litterære kilder finder ham omtalt som en stilfærdig, hjælpsom mand med en til tider frygtssom karakter. Det er derfor ikke vanskeligt for den, der har indsigt i dette og hans kunst, at forstå hans valg. Men blandt sine danske kunstner venner vakte hans beslutning stor forundring og forfærdelse.



Constantin Hansens og Albert Küchler sad model for hinanden. Her er det Constantin Hansens skitse af venen, 1837. Statens Museum for Kunst.

Albert Küchler har haft en finger med i spillet, da Constantin Hansen malede sit med rette berømte billede »Et selskab af danske kunstnere i Rom« 1837. Det er nemlig Küchler, der har malet den forudgående skitse af Constantin Hansen (siddende længst til venstre). Af alle kunstnerne blev der lavet skitser, og Constantin Hansen malede naturligvis de øvrige, herunder skitsen af Albert Küchler (øverst til højre på denne side). Fra venstre: Constantin Hansen, Gottlieb Bindesbøll, Martinus Rørbye, Wilhelm Marstrand, Albert Küchler, Ditlev Blunck og Jørgen Sonne. Statens Museum for Kunst.



Han var i sin samtid en højt estimeret kunstner, både blandt kolleger, kunstkritikere og almindelige købere. Hans forbliven i Rom og den tilbagetrukne tilværelse i klostret, hvor han dog fortsatte med at male under pavens bevågenhed, kan nok forklare, at han i dag i Danmark hører til de mere ukendte guldaldermalere. Men som billederne på denne side viser, hørte han til i inderkredsen blandt de danske guldaldermalere.

Det er pudsigt at tænke på, at menigheden i Esbønderup Kirke i dag har en altertavle med et rent katolsk særpræg, skønt man, ifølge bogværket »Danske Kirker«, efter reformationen skaffede sig af med det katolske alter, idet man i 1669-70 solgte det til degnen for 1 rdl., efter at det i lang tid havde stået næsten forrådnede ved kirken. Desuden afløstes i 1728 en gammel »romersk catholsk« altertavle af et nadverbillede, som altså igen er blevet afløst af Albert Küchlers »Maria Bebudelse«.

Rudolph Tegner – fragmenter af en kunstnerskæbne

Af Anne-Mari Steimle

Han skabte en særpræget kunst og satte den et minde i et særpræget landskab i Nordsjælland.

I samtiden var han kontroversiel og miskendt, men nu synes der at være en gryende interesse, som måske kan bane vejen for en mere nuanceret opfattelse af en kunstner, der som få var eksponent for sin tid og ét med sit værk.

Rusland kaldes stedet. Et barsk Sibirien i det frodige Nordsjælland nær Villingerød og Kildekrog. Fra Dronningmølle strækker det sig sydpå langs Pandehave Å, og i nord skimtes Kattegat. Det afsides beliggende, forblæste hedelandskab med enebærkrat, naturskov, overdrev og tilgroet mose er et enestående natur-

område af en særegen skønhed. Lyn-gen dækker bakkerne om efteråret, og ved forårstide kan man blandt andet finde den sjældne plante opret kobjælde på de sandede strækninger heroppe.

Hvem skulle tro, at Rusland og store dele af nordkysten engang var meget tæt på at blive lagt øde?

En del af statueparken i Rusland, t.h. kvinden fra gruppen *Rivalerne*, 1918-19. Bronze.



Tegnermuseet i Rusland, opført 1937-38. Den asketiske facades eneste udsmykning er indgangspartiet, flankeret af to nøgne søjler og kronet af en lige så nøgen trekantfronton.

Sandflugten truede det meste af området, men takket være Johan Ulrich Røhl, som Frederik IV i 1724 indkaldte fra Oldenburg, kom flyvesandet under kontrol. Der blev sået marehalm og hjelme for at binde det flyvske sand, der blev opsat risgærder og plantet skov på den magre jord, og anstrengelserne bar frugt. Inden århundredets midte var sandflugten standset.

En sommerdag i 1916 så Rudolph Tegner Rusland for første gang. Det vindomsuste, sandede og øde højedrag tiltalte Tegner. Samme dag blev den første tønde land af området hans, og de følgende år opkøbte han hele det bakkede landskab, stykke for stykke, i alt 30 tønder land. Den første statue, der rejstes deroppe, var *Kong Ødipus*. Efterhånden kom flere til, og gradvis voksede den statuepark frem, som var målet for hans erhvervelse af Rusland. Museet derimod blev først en realitet i 1938. Tegner udarbejdede selv tegningerne til det, og ingeniør Ernst Ishøj konstruerede den tynde betonskal, der udadtil er nærmest afvisende i sin arkitektoniske nøgenhed, hvor-

imod interiøret overrasker med sit bløde ovenlys, der nænsomt fremhæver hver enkelt skulptur.

Men hvem var Rudolph Tegner? Han blev født den 12. juli 1873 i et højborgerligt københavnsk miljø som søn af Henry Tegner og dennes hustru Signe, født Puggaard. Faderen blev efter en karriere ved livgarden optaget som kompagnon i svigerfaderens handelsvirksomhed, og senere, efter firmaets likvidation, blev han direktør i Københavns Handelsbank. Moderens familie, den rige Puggaardslægt, kom til at betyde meget for Tegner i hans opvækst gennem de hyppige besøg hos morforældrene Rudolph Puggaard og Signe, født Brandt. De boede om vinteren i øverste etage af Schimmelmans palæ (nu Odd Fellow Palæet) i Bredgade, nær Tegnens barndomshjem i Frederiksgade, og ferierne tilbragte man i Halland på godset Hjuleberg, tegnet af Thorvald Bindesbøll. Men også landstederne Skovgaard ved Ordrup og Krathuset dannede ramme om de gyldne feriedage, hvorimod Majorgården i Hellebæk, som Rudolph Puggaard havde lejet for 100 år af Det Schimmelmanske Fideikommis, for en årække blev opgivet til fordel for det elskede Hjuleberg.

Den puggaardske formue blev grundlagt af Rudolph Tegnens oldefar, Hans Puggaard, og gennem hans ægteskab med den velhavende købmandsdatter Bolette Hage konsolideredes handelshuset ved et kompagniskab med svigerfaderen. Velstanden blev grundlaget for en udstrakt selskabelighed, og Bolette Puggaards kunstneriske interesser satte deres præg på vennekredsen, der talte mange af tidens førende malere og billedhuggere, deriblandt Bertel Thorvaldsen, Vilhelm Marstrand og C.W.Eckersberg. Dette kunstneriske og kulturelle miljø gik i arv til Tegnens morforældre, og tidens kunstnere var hyppige og skat-



Gravmæle over moderen, 1899, gips. I bronze på graven i Helsingør s.å., marmorversion 1903 og 1904.

Man ser kun den spæde kvindeskikkelse fra ryggen; yndefuldt kurvet som en arabesk er den på vej ind i marmorblokken. Døden. Oprindelsen. Af form en klassisk græsk gravstele, men med forudsætninger i både Gustave Moreau og symbolismen, prærafaellitterne og – ikke mindst – Rodin. En gribende, næsten smertelig skønhed på grænsen mellem det legemlige og ulegemlige. Måske har Tegner set venen Johannes Holbeks maleri *Planten* fra 1894; også her vender modellen ryggen til, denne gang en mand. En stærk slyngning går fra hovedet ned gennem torsoen, der står lysende hvid mod baggrundens vegetative dybtgrønne, som den synes en organisk del af. Silkeborg Kunstmuseum.

Den første marmorversion af gravmælet, 1903, bestilt af Carl Jacobsen til minde over hans hustru Ottilia, der var død samme år. Ny Carlsberg Glyptotek. Foto: Ole Haupt.

Alle øvrige farvefotos i denne artikel af forfatteren.



Kong Oedipus og Antigone, 1902, er den første statue, der opstilles i Rusland. Bronze.

tede gæster i hjemmet i Bredgade, som han livet igennem har i kærlig erindring. »Var dagslyset endnu stærkt nok i den store dagligstue, inden man skulle gå til bords, kunne man fordybe sig i stuens og væggenes pragt. Der hang fra gulv til loft billeder af Eckersberg, Marstrand, Kyhn, Skovgaard, Roed, Sonne m.fl. De skønne, italienske møbler brød kun billedernes rækker i det store, dunkle rum.«

Også faderens forældre stod Tegner nær. Farfaderen Ludvig Ferdinand Tegner var kæmner i Helsingør, hvor mange andre af Tegnerslægten, der især talte kaptajner og søofficerer, havde haft deres hjem og virke. Men kunstnere var der også iblandt. Den kendte litograf I. W. Tegner og hans yngre bror, litografen og portrætmaleren Chr. Martin Tegner, var halvfætre til Tegners far, og I. W. Tegners søn, Hans, var tegner. Rudolph Tegner mindedes med glæde ferierne i Helsingør og det stærke sammenhold mellem både nære og fjernere slægtninge, men »... ud over godhed og familie-

sympati har jeg næppe modtaget nogen åndelig påvirkning af betydning.«

Efter endt skolegang blev den unge Rudolph, der ikke var nogen boglig begavelse, efter faderens ønske sendt til søs. Han skulle være søofficer som så mange før ham i Tegnerslægten. Og det blev hans held. Under et togt med korvetten *Dagmar* til Middelhavet i 1888 kommer den 15-årige Tegner til Athen. Og hans skæbne er besejlet. Han så Parthenon. »Som palmestammer løftede søjlerne gavlen over de tunge kapitæler. Et orgel af højtid og væld. Under loftet bag søjlerne sås mænd og heste i skinnende marmor, gulnet af ælde. Det var som brusede sang, der tonede ud fra templet og fyldte sindet. Var det Himlens indgang? Hvor var det muligt, at mennesker kunne frembringe et sådant under af harmoni, kraft og skønhed? Betaget stod jeg dér og så og så. – Hvad det var, der foregik i mig, stod mig ikke klart. En underlig salighedsfølelse rislede gennem mig, mens jeg inddrak det betagende syn. Kunsten havde taget mig i sin favn.«

Efter hjemkomsten til København tog Tegner på faderens opfordring præliminæreksamen i 1890, og samme efterår blev han optaget på akademiet. Hans første lærer i tegning var Christen Overgaard, hvis helhedssyn tiltalte ham. Derimod brød han sig ikke synderlig om Julius Exners og Frederik Vermehrens undervisning, som efter hans mening var forældet og for stærkt koncentreret om detaljen på helhedens bekostning. Men et lyspunkt i akademitiden var Julius Langes medrivende, kunsthistoriske forelæsninger, hvor de unge studerende flokkedes som møl om et lys.

I ferierne modellerede Tegner i Vilhelm Bissens atelier. Hans første statue herfra, *En Faun*, i naturlig størrelse, blev udstillet i 1892 og indbragte ham både en pris fra Den



Jordbundet, påbegyndt i Paris 1896, støbt i bronze 1899. Her i marmorudgaven, 1908-10. Rudolph Tegners Museum.

Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og fra Det Raben-Levetzauske Fond. Året efter modellerede han *Gruppe af Syndfloden* i overnaturlig størrelse; også den vakte opmærksomhed og blev købt af staten.

Allerede samme år, som Tegner vendte hjem fra togtet til Middelhavet, begyndte han på loftet i forældrenes hus på Dosseringen at lave træmodeller af templerne på Akropolis, men snart skiftede han det flade træ ud med det plastiske ler og modellerede med en næsten manisk arbejdsiver, som aldrig siden forlod ham.

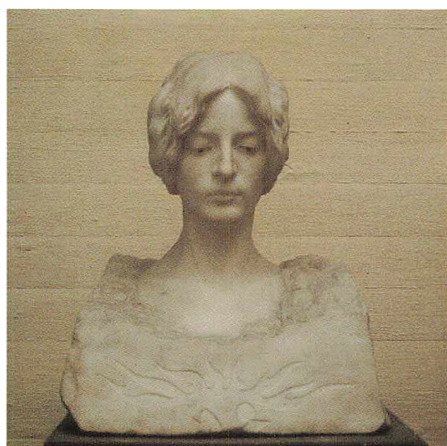
Rudolph Tegners bedste tid på akademiet var i modelklassen hos Th. Stein, som var ham sympatisk stemt. Men sine stærkeste kunstindtryk modtog han andetsteds. Ude på Valby bakke havde Carl Jacobsen i tilknytning til sin privatbolig ladet opføre en bygning (det nuværende Carlsberg Museum) til sin hastigt voksende samling af skulpturer lige fra antikken til samtiden. Han var søn af J. C. Jacobsen, der i 1847 grundlagde Carlsberg, og den

hovedrige mand, der var brygger ligesom faderen, var sin tids største mæcen og kunstsamler. »Glyptoteket på Ny Carlsberg«, som han kaldte samlingen, blev tilgængelig for offentligheden i 1882 (og forløberen for Ny Carlsberg Glyptotek, hvis første bygning indviedes 1897). Især samlingens franske skulpturer gjorde indtryk på Tegner, og længslen efter Frankrig blev vakt. Også de unge kunstnere, der vendte hjem fra Paris, bidrog med deres begejstring for kunsten dernede og det frie utvungne liv i Seine-staden til at opildne akademielevernes udlængsel.

På usædvanlig kort tid – mindre end 2½ år – gennemførte Rudolph Tegner akademiets skoler og fik januar 1893 afgangsbetegnelse som billedhugger. Og allerede i maj samme år rejste han med beskeden økonomisk støtte fra faderen til Paris.

Den unge Tegner inddrak grådigt og bjergtaget den forjættede by. »Museer, teatre, kirker og udstillinger lukkede deres kostelige juvelskrin op. Livets strålende porte stod åbne.« Især Michelangelos kunst gjorde dybt indtryk og fik stor betydning for ham. »Af dette mit første møde med verdenskunsten betoges jeg dog mest af Michelangelos

Francinette. Marmor 1899. Gipsmodel i Paris 1897. Dekorationen på bustens sokkel, eller rettere stenen, den gror ud af, har som forlæg en tegning af Jens Lund. Rudolph Tegnens Museum.



Agnete Lehmann, f. Hartmann (1868-1902) var skuespiller og Tegnens kusine. Gips 1890, marmor 1905. Rudolph Tegnens Museum.

slaver i Louvre. Lidelsen, oprøret, trodsen, der var udtrykt i disse figurer, var jeg i pagt med. De stod mig uendelig nærmere end Raphaels blide, billedskønne Madonnakunst, som jeg i min barndom var blevet opflasket med. På akademiet var man også listet uden om giganten fra Florens, hvis voldsomme kunst ikke egnede sig til at påvirke de unge mennesker i Thorvaldsens fædreland.«

Lidelsen, oprøret, trodsen. Orde kunne stå som eksponent for Tegner og hans kunst, men også for tidens ideologiske strømninger. Vi er i århundredets sidste årti, fin de siècle, oprøret mod det etablerede, mod naturalismen. Nietzsche havde i 1883 erklæret Gud for død, og hans overmennesketeori, ifølge hvilken mennesket skulle skabe og iscenesætte sig selv og sit værk og ved åndens livtag med materien hæve sig fra det menneskelige til det overmenneskelige, fandt frugtbar grobund i slutningen af 1800-tallet blandt tidens kunstnere og intellektuelle.

Rudolph Tegner fik hurtigt venner i Paris. Snart fandt han atelier på Boulevard Arago nær billedhuggerne Stephan Sinding og Niels Hansen Jacobsen, som sammen med tegneren og maleren Johannes Holbek og tegneren Jens Lund kom til at udgøre hans nærmeste vennekreds. De stod også sammen i kampen for en ny kunst, art nouveau, med forudsætninger i både symbolismen, med hovedskikkelsen Gustave Moreau, og Nietzsches filosofi.

Guddommen og Mennesket fra 1896, Tegnens første symbolistiske arbejde, er i kolossalformat ligesom mange senere værker, og størrelsen understreger indholdets – symbolets – overlegenhed over den håndgribelige form. I *Frigjort* fra 1901 er tendensen helt tydelig; en legemliggørelse af overmenneskefilosofien. En »søjlehelgen« (med Tegnens egne ord) troner med sin høje pande og i Buddha-positur på en sokkel af forvredne menneskekroppe symboliserende begær, lidelse, kaos – kontra ånden og tankens klarhed i den gigantiske mandsfigur. Hele statuen måler knapt 6 meter.

Men også mødet med Auguste Rodins kunst fik afgørende betydning for Tegner i de følgende år.

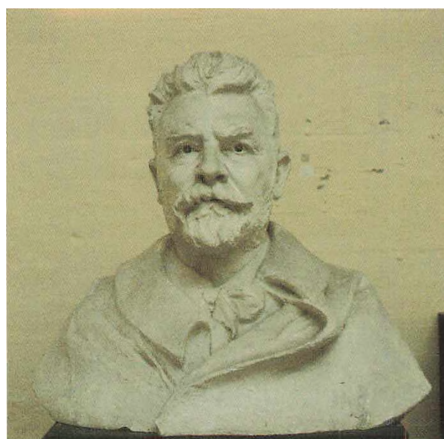
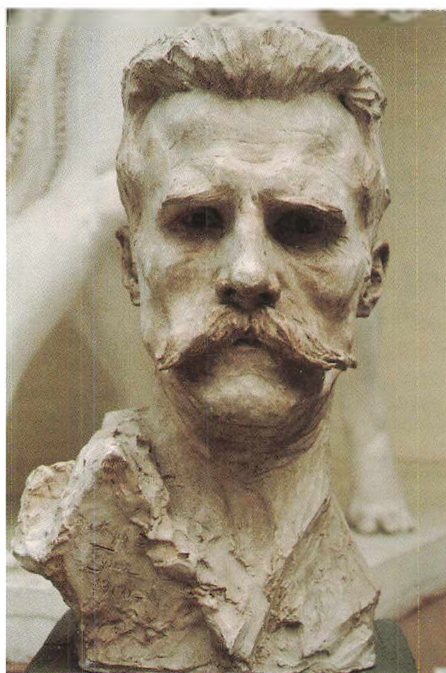
Agnete Lehmann. Endnu en buste af kusinen. Sammenligner man de to bustere, ser man en mærkbar forskel i udførelsen; tiden i Frankrig har sat sine spor. Marmor 1904. Rudolph Tegnens Museum.



Jordbundet, der blev påbegyndt 1896, er stærkt påvirket af både Rodin og Michelangelo og visualiserer et andet aspekt af brydningen mellem ånd og materie. Mandens stræben mod det himmelske, lyset, ånden hindres af kvindens favntag, der søger at holde ham fast, drage ham ned til sig, til det jordnære, drifterne, det erotiske. Sanseligheden understreges af kvindens lange hår, der som bugtende slanger indhyller manden fra lænden og synes at lænke ham til soklen. Og kvinden. Kampens drama accentueres af mandens højre arm, der i en brudt bevægelse higende strækkes mod himlen som hos Michelangelos slaver i Louvre. Begge figurer synes som hos Rodin at vokse ud af den rå sten – på én gang forudsætningen og tilintetgørelsen. Nok en af Tegners mest bevægende skulpturer.

Efter en rejse til Italien i 1897 på Anchers legat får Tegner i efteråret 1898 sit første atelier herhjemme. Huset i

Johannes Holbek (1872-1903) var tegner og maler og en nær ven fra tiden i Paris. Gips 1900. En afstøbning i bronze blev 1903 opstillet på Holbeks grav i Snoldelev nær Roskilde. Rudolph Tegners Museum.



Carl Jacobsen (1842-1914) var brygger, mæcen, kunstsamler og en god ven af Tegner. Han var 2. generation af bryggerdynastiet på Carlsberg grundlagt af faderen J.C. Jacobsen 1847. Gips 1903. Rudolph Tegners Museum.

Hellerup er en gave fra moderen, der svækket af sygdom dør året efter. Det gør et voldsomt indtryk på ham, og han sætter sin mor et minde af hjertegribende skønhed. Usædvanligt i sin form bryder det med den gængse opfattelse af gravmonumenter ved at fremstille sorgens genius som en ung kvinde af næsten overjordisk ynde, der med sin halvt bortvendte skikkelse drager beskuerens tryllebundne blik til sig. Hun er ikke helt frigjort af stenen, som hun på én gang er på vej ud af. Og ind i.

Gravmælet over moderen blev rejst i bronze på hendes grav i 1899, og gipsmodellen blev udstillet på verdensudstillingen i Paris 1900, hvor den fik bronzemedalje. Også herhjemme vakte gravmælet opmærksomhed. Det førte flere bestillinger med sig, først fra brygger Carl Jacobsen, Tegners ven og mæcen, der ønskede det hugget i marmor til minde om sin hustru Ottilia, der døde i 1903. Den næste bestilling kom året efter fra en østrigsk arkitekt, og denne marmorversion blev opstillet på en kirkegård i Trieste.

Ligesom moderens gravmæle vandt også Tegners portrætbuster, i modsætning til mange af hans øvri-

ge arbejder, umiddelbar anerkendelse. De udgør både kvalitativt og kvantitativt en betydelig del af hans produktion og strækker sig over mere end et halvt århundrede, men med hovedvægten på tiden før midten af tyverne. De portrætterede er altovervejende familien, venner og bekendte samt for de seneste busters vedkommende de mennesker, der støttede Tegner i hans kamp mod den massive kritik, der rettedes mod ham her i landet.

De tidligste buster blev til på loftet i forældrenes villa. »Lerbuster af naboens små drenge, der måtte holde for, blev tørret og udhulet. Nuværende overlæge Poul Guildal og hans broder var mine første modeller. Så slæbte min broder Wilhelm for en betaling af 10 øre sammen med mig de tunge klodser af sted til en brænder uden for byen.«

Af de godt 50 buster blev størstedelen udstillet, en enkelt, *Hedvig Lie*, på verdensudstillingen i Paris 1900 (sammen med moderens grav-

Johanne Louise Bussenius. Tegner modellerede en buste af både Johanne og søsteren Emmy, en bestillingsopgave fra en af faderens venner. Gips 1897, marmor 1898-99. Rudolph Tegners Museum.





Fru Lizzie Tegner med sine børn. Alice Elisabeth Tegner, f. Hansen (1880-) med sønnen Isaac Wilhelm og datteren Kirsten. Hun var gift med Rudolph Tegnens fætter Poul Martin Tegner. Marmor 1906. Rudolph Tegnens Museum.

mæle), en stor del på Charlottenborg 1899-1924 og på De frie Billedhuggeres udstilling, en sammenslutning, der eksisterede fra 1905 til 1913 med Tegner som medstifter. Og hovedparten af busterne fra de seneste 20 år kunne i 1919 ses på en separat udstilling i Den frie Udstillings bygning.

De første kendte portrætbuster var klassiske og Bissen-påvirkede som f.eks. kusinen *Agnete Lehmann*, født Hartmann, fra 1890. Tegner var kun 17 år, da han modelerede den, og allerede året forinden havde han lavet en buste af farmoderen Frederikke Tegner.

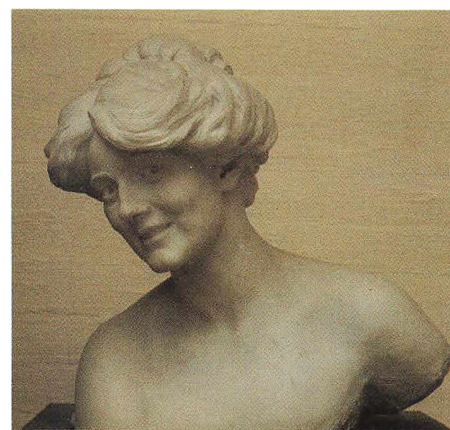
Men årene i Frankrig sætter deres præg. Busten af *Johanne Louise Bussenius* fra 1897 viser påvirkning fra Rodin i den groft tilhuggede sokkel, som busten gror op af i modsætning til Agnete Lehmanns frithuggede buste på sin klassiske, runde sokkel. *Francinette* er ligeledes fra 1897; soklen er her tungere og udsmykket med en art nouveau dekoration efter tegning af Jens Lund. Fælles for dem er de rolige og fintformede klassiske ansigtstræk med et indadvendt, drømmende udtryk.

I busten af vennen *Johannes Hol-*

bek er stilen radikalt ændret. Man mærker også her Rodins indflydelse, men udtrykket er langt mere ekspressivt end tidligere, de markerede træk mere groftmejslede, og hovedindtrykket er en vital og dynamisk person, hvis dybtliggende øjne og foruroligende blik dog måske antyder den sjælelige splittelse, som gjorde en tidlig ende på Holbeks liv. Han døde skizofren tre år senere, kun 30 år gammel. Brygger *Carl Jacobsens* buste er fra 1903. Formen er roligere end i Holbeks, det brede ansigt og det faste blik under de buskede bryn udtrykker både temperament og bevidsthed om egen position; og kappens nonchelante slæng, der tilfører den rolige, frontale figur en uventet asymmetri, viser elegantieren Carl Jacobsen.

Tegner udfører endnu en buste af kusinen og skuespilleren Agnete Lehmann. Sammenligner man med busten fra 1890, ser man et tydeligt brud med Bissen-traditionen. Hun synes ligesom *Francinette* at vokse

Henry Tegner (1843-1911), Rudolph Tegnens far. Gips 1910. Der findes tre bronzeafstøbninger, den ene i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Rudolph Tegnens Museum.



Elisabeth Tegner, f. Johansen (1881-1911), gift med Rudolph Tegnens bror Wilhelm Tegner. Busten har asymmetrien, det skrå blik og antydningen af et smil tilfælles med Agnete Lehmann fra 1904. Marmor 1910. Rudolph Tegnens Museum.

frem af marmorblokken, der dog i modsætning til *Francinettes* har en mere organisk form og stoflig karakter. Bustens lette drejning og asymmetri forlener den med et anstrøg af »teater«, og det skrå blik og det lille smil om munden understreger det lidt salonagtige præg. Det samme gælder busterne af *Fru Lizzie Tegner med sine børn* fra 1906 og *Elisabeth Tegner* fra 1910; man mærker i alle tre Carpeaux' indflydelse.

Helt anderledes er portrættet af faderen *Henry Tegner*, ligeledes fra 1910. Det har i sit formsprog paralleller til Holbeks, men udtrykket er roligere, og bustens trekvartprofil giver figuren en let distance, der dog modsiges af de milde øjne og mundens lette krusning under moustachen.

I 1907 vandt Tegner konkurrencen om et monument over lægen og radiologen Niels Finsen, der døde i 1904. Hans epokegørende opdagelse af lysets helbredende virkning har nok påvirket Tegnens valg af titel til skulpturgruppen, *Mod Lyset*, men kunne lige så vel stå som motto for hans egen higen mod det åndelige

lys, det ideale. Skulpturen blev opstillet 1910 på hjørnet af Tagensvej og Blegdamsvej (ved det nuværende Rigshospital) og vakte voldsom modstand hos kritikken. En modstand, der fortsatte de følgende år og kulminerede i 1915, da han på Københavns Rådhus udstillede forslag til den kolossale søjleportal *Livets Port*, eller *Kærlighedens Port*, der tænkes rejst ved Triangeln som indgang til Fælledparken.

»Planen om at bygge en hymne over menneskenes liv fra fødsel til død, skildret i sten og bronze, blev mit mål. Jeg ville udtrykke deres glæder og sorger, deres kærlighed og brud, deres kampe, sejre og nederlag, til ensomheden tager hver enkelt i sin favn. »Livets Port« måtte det være, bygget op af søjler, der føjede sig sammen til et hvælv, hvorover Helios kører sit firspand mod solen. Porten, vi alle skal igennem.«

Hvorfor var kritikken mon så voldsom? Som en af modstanderne udtrykte det: »Der er for megen eros og for lidt næste- og fædrelands-kærlighed.«

Forfatteren Sophus Michaëlis, en af Tegnernes trofaste forsvarere, gik til modangreb med et langt indlæg i Nationaltidende i oktober 1915, hvor han bl.a. skriver: »... Arme kunstner, hvad er så egentlig din brøde? I dit værksted har du år efter år drømt om skønne værker i bronze og sten. Du har formet dine tanker i det bløde ler, du har befolket din ensomhed med skikkelser fra det liv, du selv har levet. Du samler dem i grupper, du føjer dem sitrende sammen til at udtrykke kampe og glæder, du selv har prøvet ... Og hvorledes modtages så hans værk? Til en begyndelse af nogle med begejstring, af mange med glæde. Det synes at tale umiddelbart til den jævne, naturlige og naive betragter, at anslå skønhedsfølelsens primitive strenge ... Rudolph Tegnernes søjleportal, et værk for den store, stille skønhed, en kunstners mangeårige,



Herakles og Hydraen. Gips 1918-19. Den fik guldmedalje i Paris 1931, blev støbt i bronze 1932 og samme år opstillet på havnepladsen i Helsingør. Rudolph Tegnernes Museum.

fredelige drøm om et livsværk ... Levede der blot en mand i Danmark som den skulpturmæcen [Carl Jacobsen], der er død for os, jeg tror, han kastede sit sværd af guld i vægtskålen som modvægt mod al denne smålighed.«

Men Tegnernes ændrede udtryksform har nok spillet en ikke uvæsentlig rolle (i al fald set med nutidens øjne). Fra de alvorstunge, symbolistiske værker fra 90'erne og begyndelsen af dette århundrede (*Guddommen og Mennesket*, *Jordbundet*, *Frigjort*) over de voldsomt følelsesladede og tragiske *Kong Oedipus og Antigone*, 1902, og *Kong Oedipus' afsked med sine døtre*, 1903, til Finsen-monumentet er der sket en udvikling fra en intens koncentration om kunstens budskab, symbolet, til en følelsesbetonet, måske lidt udvendig intensivning af formen og et fortællende indhold. En tendens, der forstærkes i de følgende år, der domineres af en klassisk arkaiserende stil, som i midten af 20'erne udvikler sig til en ren art deco beslægtet med den samtidige, officielle franske billedhuggerkunst (*Afrodite leder Eros' Pil*, 1919, *Apollon*, 1930-33).

Herakles og Hydraen, 1918-19, fik 1931 guldmedalje i Paris og blev året efter støbt i bronze og opstillet på

havnepladsen i Helsingør. Derimod havde Tegner i årevis stridt forgæves for at finde en plads til sine øvrige skulpturer, og det var den direkte årsag til købet af Rusland i Nordsjælland.

Træt af den årelange kamp for anerkendelse herhjemme besluttede Rudolph Tegner og hustruen Elna at bryde op fra Danmark og bosætte sig i Frankrig, hvor han siden sit ophold i 90'erne havde mødt langt større forståelse.

Tegner mødte Elna under en fest hos vennen Carl Jacobsen i 1911, forelskede sig hovedkulds, og samme efterår blev de gift. Elna var datter af den yderst velhavende driftsinspektør i Svitzers Bjærgningsentreprise, Carl Adolph Jørgensen, der livet igennem rundhåndet støttede datteren og svigersønnen. Dette gjorde det muligt for dem at slå sig permanent ned i Frankrig; de fandt i 1926 et hus uden for Paris i Meudon-Val-Fleury, men beholdt boligen og atelieret i Hellerup, hvor de tilbragte somrene afvekslende med udflugter til Rusland og ophold på godset Fuglsang på Lolland hos Tegnernes kusine Bodil Neergaard, der hver sommer gæstfrit samlede sin store slægt og talrige venner omkring sig.

Under sommeropholdene herhjemme fandt flere og flere skulpturer vej til det enestående stykke natur i Rusland. Tegnernes havde et lille sommerhus i nærheden på en af tangvejene i Kildekrog, hvor de hvert år tilbragte et par måneder, og herfra foretog de udflugter til det skovrige Nordsjælland, hvor især den uberørte natur ved Gurre stod Tegnernes hjerte nær. »Men min inderste tanke, min fremtid, mit hjertebarn, var højen med statuerne.« Ved Tegnernes mellemkomst blev Rusland fredet, og han skænkede området og de opstillede skulpturer til Esbønderup-Nødebo Kommune.

Tanken om et museum tog efterhånden form. Et énmandsmuseum

var set før – man tænker først og fremmest på Thorvaldsen. Men også Gustave Moreau har nok været et forbillede; han omdannede i 1890'erne sit hjem i Paris til et museum over sin kunst, og herhjemme satte vennen fra parisertiden, billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen, sig selv et minde med museet i Vejen 1924.

Tegner var nu økonomisk uafhængig. Svigerfaderen var død i 1931 og havde efterladt datteren Elna sin store formue, og hun støttede helhjertet ægtefællens museumsplaner. Tegner havde oprindelig tænkt sig en høj, oktagonal hal omgivet af lavere sale, og på grundlag af hans udkast påtog betonpioneren, ingeniør Ernst Ishøj sig at udføre de endelige tegninger. Nogle af de lave sale måtte man dog af økonomiske grunde opgive, men den ottekantede hal med det fornemt filtrerede ovenlys, en lavere tilbygning til denne samt forbygningen blev bibeholdt.

Lidt efter lidt bragtes statuerne til museet, dels fra Frankrig, dels fra atelieret i Hellerup. De kom på plads på deres mørke sokler af varierende størrelse som i Rodins atelier. »... hvor var det en lykkelig tid, opfyldt af glæde over at se statuerne rejse sig i de store rum med ovenlyset, der gød sig smukt og harmonisk ned over skulpturerne.«

Museet blev åbnet for offentligheden den 19. juni 1938. Samme år overtog Tegner og hans hustru atter området. Også museet blev fredet, og to år senere blev park og museum ved et legat gjort til en selvejende institution. I museet finder man Tegers originalmodeller i gips samt buste og statuer i marmor og bronze tillige med hans malerier og tegninger, og i parken er der opstillet en del af hans bronzestatuer.

Under anden verdenskrig tog Tegner og hustruen Elna ophold i Danmark, men vendte efter krigen tilbage til huset i Meudon-Val-Fleury,



De blinde fra Marrakesh, ufuldendt. Det er Tegers sidste arbejde og måske hans mærkeligste overhovedet. Det er, som om han er vendt tilbage til det Grækenland, der greb ham så stærk i hans pure ungdom og kom til at forme hele hans livsbane. Den stramt opbyggede, næsten asketiske gruppe af en ligfærd kunne være en scene fra en af de oldgræske tragedier. Gips 1949-50. Rudolph Tegers Museum.

hvor de boede til hans død. Under et sommerophold i Danmark i 1950 døde Rudolph Tegner den 5. juni i Gilleleje og blev begravet i sit museum i Rusland.

Tegner mødte i sit liv megen modstand her i landet, hvorimod han i Frankrig fandt en ganske anden klangbund for sine ideer. Og måske var det i bund og grund dem, der bød en dansk mentalitet imod: overmennesketeorien, identiteten mellem kunstner og værk, eksponerin-

gen af selvet, den ideale stræben, det teatraliske, de store følelser, kolossalformatet, det patetiske. Og senere den rent dekorative form. Måske.

Men samtidens vurdering af Tegner var ikke kun negativ. Peter Johansen skriver i *Salmonsens* 2. udg. fra 1927: »Tegner sidder inde med en betydelig kunstnerisk energi og sikkert også med høje ideale fortsæt; men han har også store hæmninger i usikker stilfølelse og smag og til dels i selve sin formbehandling. Derfor

er hans kunst meget omstridt.« Og allerede i 1906 skrev Sigurd Müller i 1. udgaven: »... længst har han dog opholdt sig i Paris, og derfra har han hjemsendt arbejder, som dels kunne siges at vidne om ægte genialitet, således det skønne gravmæle [af moderen] ...« Lidt mere på afstand udtrykker Sigurd Schultz sig i Weilbachs Kunstnerleksikon, 1952: »Filosofiske og symbolske ideer blev

det herskende hos ham fremfor de formelle problemer i billedhuggerkunsten, han satte sig de største mål, stræbte mod det gigantiske, og siden efter fostrede hans kogende fantasi uafsladelig frappante skulpturideer, som han helst behandlede i kolossalt format og med en utrolig arbejdslethed.«

Selv siger Rudolph Tegner: »Det mål, der udelukkende har optaget



Elna Tegner i Meudon, byen med de oldgamle cedertræer, som Rabelais vandrede under i midten af 1500-tallet, da han et par år var præst her og i et nabosogn. Slutningen af 1920'erne.

Rudolph Tegner med katten Mechugge, der med den buskede hale lige i vejret altid, sammen med den trofaste Ellen, bød Tegnernes velkommen hjem fra deres mange udflugter. Meudon, slutningen af 1920'erne.



mig gennem et langt liv, kan jeg sammenfatte i bestræbelsen for ikke alene at glæde øjet, men også berige sjælen. Jeg er mig bevidst i min formgivning og kamp med stoffet at have ydet det bedste, jeg formåede. Men tiden, hvori jeg har levet, har været fuld af storme, der øvede deres indflydelse på afgørende vis, også på billedkunsten.«

Næst efter sit arbejde og hustruen Elna var Rusland nok det vigtigste i livet for Tegner. I det forblæste, ugæstmilde og karrige landskab fandt han genklang i sit eget væsen. I mere end tredive år var det en uundværlig del af hans tilværelse, hans kampe og forhåbninger, og ofte vender han i sine erindringer tilbage til det sted, som han så første gang en sommerdag i 1916: »Bakken var sandet og øde, kun nogle får stod tøjret i det magre græs, som vinden sang sommer i ... Denne høj stod i mystisk pagt med mit sind. Heroppefra var der vid udsigt hele synskredsen rundt. Havet mod nord, hvor Kullens klippekam rejste sin violblå silhuet, og i syd de dunkle skove blandt bølgende marker ... Det var Rusland, vi stod på.«

Nordsjællands ulyksaligheder

Af Godfred Hartmann

25 år er gået, siden forfatteren skrev »Nordsjællandsrejsen«. Det er tid at gøre status og konstatere, at denne bog ville være blevet helt anderledes, hvis Godfred Hartmann skulle skrive historien i dag.

Moderne og hensynsløs udvikling har afløst tidens rolige tand.

Hvis jeg skulle give Dem et godt råd: Så la' vær'. Den sentimentale rejse til de steder, man holdt af i sin ungdom, vil sikkert blive en skuffelse for de fleste. Intet er det samme som dengang. Nordsjælland ændrer sig år for år, ja måned for måned.

Mødet med det tabte land – som måske kun lever i erindringen – kan godt gå hen og blive en smertelig oplevelse. For en gangs skyld ved jeg hvad jeg taler om. Jeg har prøvet en valfart for nylig. Nu er De advaret. La' vær'.

Jeg er ingen reaktionær bagstræber. Jeg ønsker ikke at bevare en forloren idyl. Alt ændrer sig, og ofte til det bedre. De goder, der engang var forbeholdt en minoritet, er i dag til glæde for alle. Men værner vi om goderne som vi burde? Det er nok her, det kniber.

I disse årlige publikationer om Nordsjælland plejer alt at være luttet idyl og idel lykke. Alt er så dejligt! Mon kritik er velset?

Hvorfor skjule at jeg fandt skønhedspletter på forårets odysseé.

Da vi fik motorvejene, var det som om store dele af landet føltes som noget helt nyt – noget fremmed. Vi havde fået noget forærende. Vejvæsenet havde gjort sig umage. Man gned sig i øjnene. Det var som om vi

havde fået et nyt land. En gave på godt, men også på ondt. I dag er det kun den ældre generation, der kan huske, da de første motorveje åbnede.

Pludselig kørte vi gennem ukendte og overraskende egne. De gamle amtsveje, hvor vi kendte hvert et hus hvert et træ, blev efterhånden affolkede og Gl. Holte og Birkerød lå pludselig helt andre steder end de plejede at ligge.

Motorvejene skulle være profiløse. Intet måtte distrahere de fortravlede bilister. Huse og gårde, som vi kendte, blev ligesom blæst ind på markerne, hvor de slet ikke hørte hjemme. Snoede sogneveje blev hurtigt øde og lå hen til ingen verdens nytte. To baner i hver retning blev til tre baner. De hurtige folk blinker med lygterne. Det er motorvejens tyranni. De har kun den ene hånd på rattet. I den anden har de mobiltelefonen. Der er frakørsler til steder, som vi slet ikke kendte før motorvejene kom.

Motorvejene ligger inde i landet. Vejene langs kysten rører man ikke. Strandvejen fra Hellerup til Helsingør har altid været sakrosant. Men også denne klassiske vej har ændret sig og fået nogle skrammer. Danmark er blevet et velhavende

land, og velstand sætter hurtigt sit præg på jordiske værdier. Gamle københavnerfamilier har måtte sælge deres Strandvejsvillaer, som de har ejet gennem generationer. Finansfyrster og en enkelt matador ejer snart det meste af Strandvejen.

De rige bygger om, og de laver som regel kun ulykker med alle deres penge. Det er sjældent, at den beherskede smag og rigdom følges ad, og velstand gør ofte ejerne overmodige. Gamle huse får blåglaserede sten, der glimter i solen – kunstfærdige, sirlige stråtag anes bag solide mure. Huse forhøjes, forlænges og forsimples. Der er plads til to dyre biler i den pompøse carport, der er gitterlåger i kunstfærdigt smedejern og gamle gadelygter fra Nyboder i indkørselens perlegrus.

Da »Springforbiplanen« blev vedtaget, rev man en række værdifulde huse ned for at give fri udsigt ud over Øresund. Nu skulle man have rekreative områder i forbindelse med Dyrehaven. Men ingen lejrer sig i græsset, og velhaverne fra Nordsjælland værdiger knapt herlighederne et blik. De er på vej til deres egne herligheder. Skov- og Naturstyrelsen visioner syd for Strandmøllen har været et dyrt bekendtskab for skatteborgerne.

Inde i landet har der været langt friere spil. Her var der bedre plads til allehånde tossestreger. Mon ikke strækningen fra Hørsholm Midtpunkt til Breelte er Nordsjællands hæsligste vejstrækning? Her blaffer flag og vimpler om kap uden for benzintanke med servicestationer og brugte biler på stribe. Her er Tæppeland, her er farverland og en række supermarkeder, hvor det ene er mere lavprisbevidst end det andet. Kun savner jeg Dyne-Larsen i alt det roderi. De lokale siger, at han gemmer sig skamfuldt i Hovedgaden vis-a-vis Hørsholm Mølle. For en gangs skyld er den driftige mand i andet parket.

Hvad kan det så nytte, at kommunen hører til en af de rigeste i landet, når dens centrum er noget af det hæsligste, man kan tænke sig. Trommen og biblioteket, som de er så stolte af, var vel tænkt som et plaster i et skamferet ansigt – men opveje skaderne i udkanten af alle ulykkerne formår de ikke.

Den gamle Kongevej til Fredensborg, der begynder undseelig nær en af Frederik V's kvartmilensten, har også en velhaver, der ikke vil stå tilbage for matadorerne på Strandvejen. Selv bor han lidt tilbagetrukket fra vejen, men han markerer sine ejendomme og navnlig sin velstand med kilometervis af stivbenede hvidmalede hegn. Han har fold efter fold, men kun en enkelt ensom hest. Hvide stakitter følger os på vej mod Fredensborg. De løber som et bånd langs vejen, hvad der virker aldeles overflødig og nytteløst, for de lukker ikke af for noget som helst. Det eneste formål med den ødsle pragt må være at demonstrere en velstand, man kun møder hos Jock i Dallas. Men ejeren er en venlig mand – og navnlig en gavmild mand. Han køber huse til sine børn og venner, men



Det kilometerlange hvidmalede Dallas-hegn langs Kongevejen mellem Hørsholm og Fredensborg har simpelt hen intet praktisk formål. Det skal kun demonstrere en besidderglæde og en velstand – hvor pengene kunne være anvendt til et bedre formål. F.eks. til nyplantning af vejtræer – i stedet for dem, der stod der tidligere, som blev fældet af de alt for raske motorsave.

låser dem omgående inde i en hvidmalet fold. De behøver ikke navn på gavl eller postkasse. Alle ved, at de er venner med en rundhåndet mand, der følger os til vejs ende, så vi er nær ved at glemme rotonden, der med sine brosten og lygtepæle indvarsler det royale i den lille slotsby.

I dag er rundkørslerne ved at dukke op igen. Bilisten tvinges til blot et øjeblik at slippe speederen. Det er fornuftigt, og det forhindrer utvivlsomt mange ulykker.

Dem var der en del af, hvor Helsingørvejen skærer Kongevejen og opkørslen til Slottet ad Slotsgade.

Ved en flygtig betragtning minder optakten til slotsbyen Fredensborg mere om en velformet slaggebunke. Selv om rotunden er opført efter tegninger fra Frederik V's tid, er den svær at forlige sig med.

Texaco-tanken er optakten til Fredensborg, når man kommer fra Helsingør, og Margurite-ruten drejer om hjørnet her ad Endrupvej, der følger slotsparken mod nord.



Som en gave til regentparret blev rotonden fra Frederik V's tid, tegnet af den franske vejbygger og ingeniørkaptajn Jean Marmillod, genopført. Den er bastant – den er pompøs – den er kongelig – men er den smuk? Er den vellykket?

Der er ikke sparet på brosten, der måske en dag bliver sløret af vedbend. En lav kegle omkranset af lygtepæle, der kanter Slotsgade helt om til gitterhegnet omkring slottet. Skønheden er til at overse.

Det vigtigste er, at regentparret var taknemmelige for gaven. Det er man, når man får noget forærende. Alt tyder på, at de i al fald kunne lide lygtepælene, for de fik lavet lidt flere, der skulle opstilles i Caix.

Men lygtepælene og de forpjustede lindetræer, der måtte kæmpe med tørken i 1995, ændrede Slotsgade totalt. Fliser blev fjernet – gamle træer blev fældet og gangen på brosten besværliggjort for ældre folk.

Fredensborg er blevet et turistmål med busser på parkeringspladsen og med de ulemper, som turismen fører med sig, og det er ikke blot Slotsgade, der gradvis har ændret sig. Fredensborg har skæmmet sig, selv



Hujende flag og vimpler støder man på overalt. Her er vi ved Cirkelhuset. Poul Henningsen kaldte vejstrækningen mellem Hørsholm Midtpunkt og Usserød Sygehus for den grimme, han kendte.

om man tilstræbte en forskønnelse. Byen har en bevaringsforening – men den må have sovet i timen. Et monstrum af en iskagebod har sneget sig ind i de royale omgivelser og lagt sig til rette uden for gitteret ved foden af Kejserens Villa. Under det pompøse navn »Under Kronen« har

den alle de unoder, der hører til salg af iskager. Et bastant, firkantet hus i gule mursten og med en lanterne på taget, der har placeret sig midt i trekant. Og der bliver huset stående, fordi ingen åbenbart har gjort indsigelser.

Hvad tænker de dog på deroppe? Bagerstræde fik de delvis ødelagt, og den smule idyl, der var tilbage, forsvandt fordi Bagerstræde bag Kornmagasinet skulle gøres finere og dammen renses op. Alt blev sikkert gjort i den bedste mening til glæde for beboere og borgere – men hvad kan det nytte, når Suma har lagt sig på tværs af det hele, flankeret af det nyrestaurerede ligkistemagasin og en ensom telefonboks formet som en rød kinesisk pagode.

Hvor Hillerød summer af liv, er der næsten noget spøgelsesagtigt ved det genskabte Fredensborg, og den lidt kedsommelige gågade er uegnet til pensionisternes svage ben. De gode huse i byen er for længst revet ned, og de få, der er tilbage, sover en mærkelig tornerosesøvn.

En overdimensioneret Texaco-tank på hjørnet af vejen til Endrup får det skikkelige Kirkeledshus til at synke i knæ. En benzintank bød os

»Iskageboden« i Fredensborg (billedet til venstre) er anbragt for fødderne af Sukkenes Allé og Zarens Villa. Det lille tårn indeholder en krone, der mest ser ud, som om den er lavet af guldpapir. *Under Kronen* er rædslen derfor kommet til at hedde, og den lader sig ikke overse. I skamløs ublufærdighed overgås den kun af sin bastante kollega »Pølsevognen« på Torvet i Hillerød (billedet til højre). Hvad har de dog tænkt på deroppe?



velkommen til slotsbyen – en benzintank sætter et eftertrykkeligt punktum.

Jeg har aldrig lagt skjul på, at jeg har et særligt forhold til Sørup. De gamle huse ligger der endnu. Den eneste fare, der lurder på dem, er det tutenyttede – den tilstræbte stokrose-idyl. Alle landvaskerierne er blevet til bondehuse i millionklassen. Kunstfærdige haver avet og klippet med en broderesaks. Kun et enkelt moderne hus med panoramaruder har sneget sig ind i idyllen. Men på vej ned mod Lille Sørup går det løs. »Forhør mine Priser« stod der for mange år siden på et skilt. En gård solgte grunde til liebhavere. Det ene hus efter det andet skød op på en skikkelig stubmark. Der er nu anlagt veje ned mod søen til den ene side –

og til den anden side spilles der golf. Sære huse er skudt op med sydvendte balkoner båret af søjler og buer. Det har været dyrt, og mon ikke pragten fortsætter indendøre? I marinaen ligger finjollerne og gnider knirkende deres plasticmaver mod hinanden, og i det nyrestaurerede Skipperhus er der en fin restaurant, der kun venter på Jonna Dwingers velsignelse. Jeg blev gerne til middag her ved søbredden, mens solen sænker sig over Gribskov.

På vej mod Nødebo kan man uden for det skikkelige Bakkehus slukke tørsten og finde hvile i hvide plasticstole under blafrende parasoller. Jeg håber det går indehaveren af det iøjnefaldende etablissement godt, for han har gjort alt for at man ikke skal overse hans sortiment af læskende forfriskninger.

Porthus har fået en ny pompøs indkørsel – og det frønnede møllehjul på Stenholt Mølle er hugget op. På vejen til Nødebo skutter de strå-tækte huse sig i grøften, og kroen kan dække op til flere hundrede gæster om fornødent, selv om den nu er forsamlingshus, der ikke længere tager imod den vejfarende.

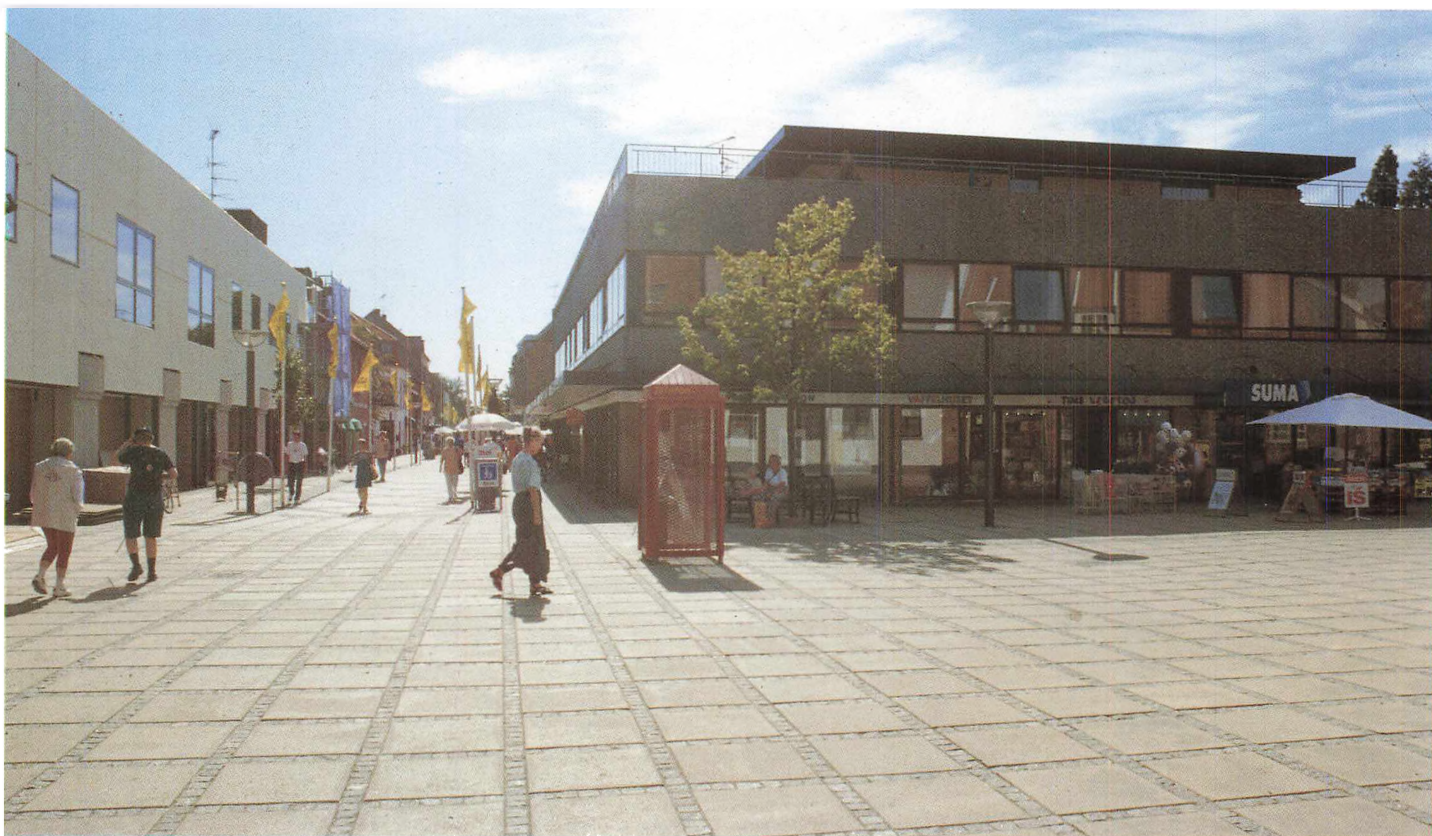
Kirken er lukket. Jeg havde gerne gæstet Jacob van Utrechts lille pragtfulde altertavle fra midten af 1500-årene.

Landet flader sig ud, når man har Gribskov i ryggen. Godt at gense et uspoleret stykke nordsjællandsk bondeland – med enkelte køer på markerne og en duft af gylle i medgift.

Gilleleje byder den rejsende velkommen med et skrummel af en Superbrugs med tilbud til fastboende og de tusindvis af tilflyttere, der i

Gågaden i Fredensborg er ikke et opløftende syn. Gode, gamle huse blev revet ned for at give plads til et par massive betonklodser. På forbløffende kort tid kom Jernbanegade til at ligne en hvilken som helst gågade i en soveby med uhelbredelig voksevæk. Som billedet viser, er der næsten noget spøgelsesagtigt over stemningen.

Tænk, hvis man havde bevaret professor Vilhelm Andersens »Vedbendhus« – sikken en æresbolig for en by som Fredensborg! Men man foretrak et supermarked – i dag Suma.





Så er der trods alt noget ærligere ved *Bakkehuset*, der ligger passende tilbagetrukket på vejen mellem Fredensborg og Hillerød. Ganske vist var der hyggeligere i min barndom uden de obligate reklame-parasoller og tilbud på Frisko is. Men Bakkehuset er blottet for kongelige fornemmelser.

sommerrånderne indtager Gilleleje.

Havnen summer af liv og turisme. En erhvervshavn, men rummelig nok til lystsejlernes masteskov. De har det hele i den havn. Der er bådebyggere – værft – auktionshus – kølehuse og en krans af restauranter i forskellige prislæg. Kun sladrebenken under stråtagets udhæng er tom. De gamle fiskere, som Krøyer og Ancher malede, lever kun i de gamles erindring.

Munkeruphus er en glædelig landvinding. Det fornemme grå træbeklædte hus skjuler sig næsten undskyldende i al landliggermylderet. Med sine vekslende udstillinger virker Munkeruphus som en stilfærdig oase.

Jeg lukker øjnene, når jeg kører gennem Dronningmølle – men sender trods alt Rudolph Tegner en venlig tanke. Hvis han ikke havde sat sig på »Rusland« og fået det fredet, havde det hele været udstykket i dag.

Baalbakken føles i dag fladere, end da vi som drenge stred os op ad

den, når vi havde været på Hulerød Badehotel. En dag brændte hele herligheden, og i dag har Cirkus Ben-

Billederne har stort set været koncentreret om Fredensborg, men kunne for den sags skyld være taget mange andre steder i Nordsjælland, for trossetreger er der nok af. Eksempler på det modsatte findes naturligvis også, og også i Fredensborg, hvor det nye posthus er langt mere renfærdigt. Det sjældne, gamle ginkgotræ på hjørnet er et af landets smukkeste. Men kun et tilfælde reddede det fra motorsaven, da posthuset blev bygget i 1984. I det hele taget synes alt for meget at være tilfældigt. Fotos: Niels Richter-Friis, 1996.



neweis vinterkvarter med elefanter, hvor der i gamle dage blev danset til klynkende saxofoner.

Godt at Hornbæk klarer sig. Villa-kvarteret vokser i den lille plantage, og der er mange huse til salg.

Fiskerlejet er stort set uændret. Der ligger de fine små huse og skutter sig i ly af den smukke, lille kirke. Mon ikke en bevaringsplan har reddet Hornbæk fra alt for mange udskjelser? Der boede de alle sammen – dem der gav Hornbæk liv. Kuhlmann – Pii – Fritzen og Ellekilde. I dag huskes de kun, fordi de gav navn til de små snævre veje og stier. De flyttede over i et baghus, når landliggerne rykkede ind i deres velpassede små huse – og de stak en nyfanget torsk ind gennem køkkenvinduet – hvor alle tykmælksskålene stod.

Det gamle Hornbæk er et glædeligt gensyn. Bækken, som har været med til at give Hornbæk sit navn, løber stadig rislende og uhindret gennem Lars Bødkers have. Det var næsten det allerbedste!

Den døde dronning

Af Søren Widding

Juliane Marie var en spændende dame. For 200 år siden døde hun som enkedronning på sit elskede Fredensborg Slot, og i hendes ligtog deltog cirka 600 heste og 60 »Stads-Equipager« samt naturligvis »Liigvognen med det høie Liig«.

De har uden tvivl stået der alle sammen – de knap 1.000 indbyggere i Fredensborg – fra Jernporten ved slottet og ned ad Slotsgade – den aften ved ottetiden den 12. november 1796, da bisættelsen var forbi, og ligfølget skulle til at begynde. De har skuttet sig i det klamme, kolde mørke – og de har været bekymrede. Hvad skulle der nu ske med dem og deres by? I 30 år havde hun boet på Fredensborg Slot – enkedronningen, heraf 12 år som tvillingerigerne Danmark/Norges egentlige magthaver, og det havde givet arbejde og velstand til byen, og i de sidste 12 år blot som enkedronning, men selv det havde skabt liv og omsætning. Men nu var hun død – hun døde den 10. oktober kl. 2 om eftermiddagen i sit soveværelse på Fredensborg Slot og var altså nu godt en måned senere blevet bisat fra slotskirken. Hendes kiste skulle føres til Roskilde, og de ventende i mørket blev på denne aften vidner til et optog, som aldrig før eller siden er set i Fredensborg.

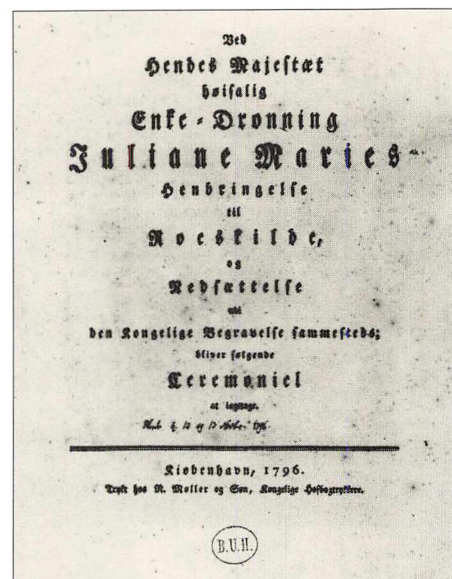
Men hvem var hun egentlig – den døde dronning? Juliane Marie hed hun, født i 1729, datter af hertug Ferdinand Albert II af Braunschweig-Wolfenbüttel. I 1752 var hun blevet gift med Frederik V, og det kun et halvt år efter, at kongens meget populære første dronning, Louise, var død i barselsseng, men

det havde nu været magtpåliggende for kongens rådgivere så hurtigt som muligt at få ham gift igen i håbet om, at de på denne måde kunne dæmme noget op for hans tiltagende udskjelser

Nogen lykkelig forbindelse blev dette fornuftsægteskab ikke. »Hun duede ikke«, udtalte Frederik V åbenlyst om sin nye gemalinde, og en episode belyser denne udtalelse: Kongen var på jagt i Dyrehaven med efterfølgende frokost på Eremitagen. Juliane Marie, der gerne ville glæde ham, kørte til Eremitagen for at deltage i frokosten, men hun blev sendt hjem til København igen, fik ikke en gang lov til at komme indenfor. Herre gud, nu havde kongen det lige så hyggeligt – med andre damer.

Et enkelt barn kom der dog ud af dette 14-årige ægteskab – arveprins Frederik (bemærk: i Danmark får en kongelig person først tildelt titlen »arveprins«, når der ikke er noget at arve), og han var ikke heldig – pukkelrygget og småt begavet. Men nogen politisk rolle spillede Juliane Marie ikke i de 14 år, hun var gift med »*Vi Frederik V af Guds Naade Danmarks og Norges Konge, de Venders og Gothers*« etc.

Ved kongens død i 1766 fik hun foruden en lejlighed på Christiansborg Slot også Fredensborg Slot »ad Dies Vitae« (på livstid), og her op-



holdt hun sig helst, da hun ikke befandt sig godt og følte sig overset ved (som det skulle vise sig den sindsyge) Christian VII's noget besynderlige hof. Og helt galt blev det – set med Juliane Maries øjne – ved den borgerlige opkomling Struensees magtovertagelse i 1770, men på 16 måneder lykkedes det da også Struensee at skaffe sig så mægtige uvenner, at han blev styrtet, dømt og halshugget – formelt fordi han havde ligget i med Christian VII's dronning, Caroline Mathilde, og derved gjort sig skyldig i »Crimen laesae Majestatis«.

Hvem der var initiativtager til og organisator af kuppet mod Struensee bliver sikkert aldrig helt opklaret, men sporene peger i retning af Fredensborghoffet, dvs. Juliane Marie støttet af sin søns lærer, professor Ove Guldberg, og med Asminderødpræsten Chr. Schmidt og Frederik V's kammertjener N. J. Jessen som bindeled til de utilfredse, især militære, kredse i København. Og det var da også Juliane Marie, arveprinsen og Guldberg, der med Jessen som vejviser gennem Christiansborgs mørke gange, om natten til den 17. januar 1772 brød ind i Christian VII's soveværelse og tvang kongen til at underskrive arrestordren mod bl.a. Struensee.

Juliane Marie og hendes klike

havde nu reelt magten i Danmark/Norge, og hun boede helst på Fredensborg, for hun vidste jo af egen erfaring, hvor let man kan lave en revolution i fæstningsbyen København, der var spækket med militær, og »man« sagde, at hun havde spioner på vejene mod København og et skib liggende sejlklar i Helsingør, så hun i givet fald kunne imødegå/flygte fra en mulig modrevolution.

I 12 år beholdt hun magten – en stillestående periode præget af mild konservatisme og uden de store politiske initiativer, ser man bort fra indfødsretsloven – Danmark for danskere – for man skulle jo nødig på ny risikere en tysker som Struensee i det danske magtapparat. I 12 år holdt hun magtens gidsel, den sindssyge Christian VII, nærmest som fange på Fredensborg, overvåget i alle døgnets timer. Så når man siger, at Danmark til dato kun har haft to regerende dronninger, er dette altså en sandhed med modifikationer.

I 1784 lykkedes det så kronprinsen (den senere Frederik VI) og hans folk ved et »operettelignende« kup at tiltage sig magten, men denne gang flød der ikke blod som i 1772. Guldbergs straf for at have været statsminister i det tabende parti bestod i, at han blev deporteret til Århus som amtmand, og ingen krummede et hår på Juliane Maries hoved. Hun trak sig resigneret tilbage til Fredensborg og boede her permanent til sine dages ende.

Eller – hvor meget resignerede hun? Den danske arvefølge så i 1784 ikke alt for lovende ud. Kongen var sindssyg og fraskilt og havde kun én søn (Kongeloven, som da var Danmarks grundlov, kendte ikke til kvindelig arvefølge), og han var 16 år, og af ydre syntes han meget svagelig. Hvad nu, hvis han døde eller ikke satte sønner i verden? Ja så var Juliane Maries egen søn, Christian VII's halvbroder, nærmeste arving til tronen. Men hendes egen søn, der da havde været gift i 10 år med arve-



Dronning Juliane Marie malet af Vigilius Erichsen 1777. Statens Museum for Kunst.

prinsesse Sofie Frederikke, havde endnu ikke noget afkom ... Nogle breve, der kom for dagens lys for ca. 100 år siden, skulle godtgøre, at Juliane Marie opfordrede arveprinsens hofchef, kammerherre Blücher, til at gå i nærkontakt med Sofie Frederikke. Altså: Juliane Marie opfordrede sin søn til at tage til Jægerspris, som han ejede, for at se til, hvad Wiedewelt nu gik og lavede. Sofie Frederikke ville gerne have været taget med, men hun var upasselig og måtte blive på Fredensborg hos svigermor, og så ... I alle tilfælde blev

arveprinsens ældste søn, Christian (senere VIII) født i 1786, og efter sigende skulle Christian VIII ligne sin biologiske fader på en prik, og arveprinsen lignede han i alle tilfælde ikke. Tre andre børn fulgte efter, og formelt blev Juliane Marie således farmor til Christian VIII, oldemor til Frederik VII, og gennem arveprinsessens yngste datter, Charlotte, oldemor til Christian IX's dronning, Louise, og så har vi forladt det oldenborgske dynasti og er inde i det lyksborgske. Hvilke garantier, Juliane Marie har givet Blücher, vides



Kongefamilien 1794. Stående i baggrunden ses fra venstre: Arveprins Frederik, hertug Frederik Christian af Augustenborg og kronprins Frederik (med et kort i hånden). Gruppen til venstre: Arveprinsessen med fire børn, hvoraf hun har prins Ferdinand på skødet, mens de andre er fra venstre til højre: Prinsesserne Juliane og Charlotte og den otteårige prins Christian Frederik. Bag denne sidstnævnte ses dronning Juliane Marie. Siddende ved bordet: Kong Christian VII og kronprinsesse Marie Sophie Frederikke med den lille prinsesse Caroline på armen. Stående længst til højre: Prinsesse Louise Augusta, hertuginde af Augustenborg. Maleri på Gunderslevholm af Carl VierTEL.

ikke, men de må have været håndfaste, for han vidste, hvad det kostede at nærme sig de kongelige erotiske enemærker – det havde jo kostet Struensee hovedet.

Men hvem var hun så egentlig, denne dronning Juliane Marie. Vi ved det dårligt. Vi ved, at hun blev tilsidesat som dronning af Danmark/Norge i årene 1752-66. Vi ved, at hun følte sig tilsidesat som enke-dronning i årene 1766-72. Vi ved – men ikke helt klart i hvilket omfang – at hun intrigerede og tog magten i 1772 og var regeringens og hoffets midtpunkt i de næste 12 år. Så resignerede hun, og dog lavede hun børn på det danske kongehus. Vi ved, at

hun var meget belæst – det sagde biskop Balle i sin ligpræken over hende – men vi ved ikke, hvad hun læste. Vi ved, at hun førte en omfattende korrespondance bl.a. med sin svoger, Frederik den Store af Preussen, men disse breve er – om de eksisterer – aldrig offentliggjort. Danmarks-historien efterlader et noget udvisket billede af denne dronning, der nok er en mere spændende og kompleks person, end det umiddelbare billede, historien efterlader os.

Men nu var hun altså død – af »slimfeber«. Død under svære lidelser, og hun skulle, de sidste nætter, hun levede, som en anden lady Macbeth

have gået rundt i korridorerne i vestre ottekant på Fredenborg Slot og søgt at vaske blod af sine hænder – Struensees blod, og der er dem der siger, at det gør hun endnu den nat i nat. Men uden for i den mørke, råkølde novemberaften stod nu fredensborgerne og ventede på at se, at deres dronning blev ført til Roskilde.

Hofmarskal Hauch skrev og lod trykke en »drejebog« på 14 sider til begravelsens iscenesættelse. Tre sider heraf er citeret på side 27. De handler om ligfølgets sammensætning – et imponerende opbud, der begyndte ved slotskirken og blev opløst ved vejkrydset Kongevejen/Præstevej/Præstemosevej:

Saasart Liget er sat paa Liigvognen, og de Herrer Oberster og Commandeurer, tilligemed de Herrer som følge, ere stegne til Hest, begyndes Processionen i følgende Orden:

1. En Esquadron af Garden til Hest med dæmpede Pauker og Trompetter, under Anførsel af Gardens Commandeur, aabner Processionen.
2. Kammer-Foureren til Hest med lang Kappe og nedhængende Flor.
3. Tolv kongelige Pager til Hest i Stads-Livree.
4. De 16 Oberster og Commandeurer som have baaret Liget, 2 og 2.
Enhver af disse Herrer have en Tiener gaaende foran med en tændt Voxfakkel.
5. De Fyrstelige Personer, som ikke ere beslægtede med det kongelige Huus, samtlige Herrer Ministre, Riddere af Elephanten, Geheime-Conferentsraader og Geheime-raader, Generaler og Admiraler i deres med 6 Heste bespændte Vogne, Kuske og Forridere i Stads-Livree, samt 4 Tienere, hvilke gaae 2 og 2 ved Siderne af hver Vogn med hvide brændende Voxfakler; de nederste af Rangen kiøre foran, og de høieste i Rangen tilsidst.
6. De samtlige Herrer Kammerjunkere, General-Adjutanter og Hofjunkere til Hest, hvilke anføres af den dertil udnævnte Ceremoniemester, Hr. Kammerherre og Hof-Jægermester Warnstedt.
7. Den høisalige Dronnings Sørgevogn, som er overtrukken og malet med sort, derved 12 Kongelige Laquaier i sorte Livreer, hvoraf 4 gaae foran Vognen og 4 ved hver Side med brændende hvide Voxfakler, som ere bebundne med Flor og Vaaben.
Foran Sørgevognen ride den Afdødes Pager i Sørgeklæder.
8. Den Afdødes Hof-Chef i dyb Sørge dragt med Marskals-Staven i haanden til Hest, havende tvende Tienere i Sørge-Livree gaaende foran med Vox-fakler, bebundne med flor.
9. Den Kongelige Liigvogn med det høie Liig bespændt med 8 Heste med sorte Dækkener og Mahnkapper, behængte med Vaabenskildter og den Afdødes Navn i Chiffre.
Hestene føres enhver af 1 Capitain af Land-Etaten eller 1 Capitain-Lieutenant af Søe-Etaten, som igien assisteres af 8 Staldkarle i sorte Klæder.
Foran Liigvognen gaae 6 Laquaier, og bag efter Liigvognen 6 Laquaier, alle i sorte Livreer med brændende Voxfakler, bebundne med Flor og Skildter.
Ved begge Siderne af Liigvognen ride de 4 Herrer, General-Major, Contra-Admiral og Kammerherrer, som have baaret Himlen, udenom disse gaae de 12 Drabant-Tieneste forrettende Lieutanter, 6 paa hver Side, med Partisaner som ere behængte med sort Flor, og uden om disse gaae 24 Kongelige Renteskrivere, Cancellie- og Commissariats-Betiente, som bære hvide brændende, med Vaaben og Flor bebundne Vox-fakler.

De 4 Hiørner af det over Liget liggende med Guld-kroner broderede sorte Fløiels Teppe, bæres af de 4 Kammerjunkere.

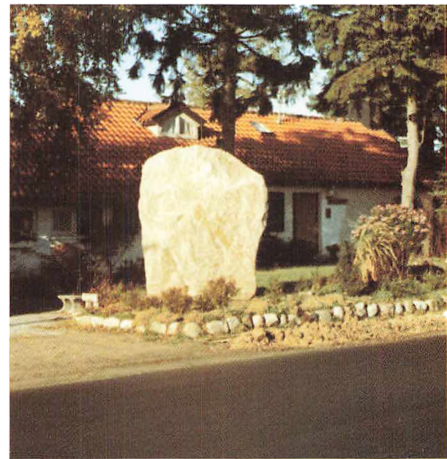
10. Strax efter Liigvognen, anfører Hofmarskallen til Hest, med den med Vaaben og Flor bebundne Oberhofmarskals-Stav i Haanden, samtlige Herrer Riddere af Dannebroke, General-Majorer, Contra-Admiraler, Conferentsraader og Statsraader; hvilke alle ride Parviis, de fornemste i Rangen først, og de nederste i Rangen tilsidst. Enhver af disse ridende Herrer have tvende Tienere gaaende for sig med brændende Fakler: Derefter følge 8 af de Kongelige Herskabers Stads-Kareter, med 6 Heste bespændte, med Stads-Geschir, og Betienterne i Stads-Livree, nemlig:
11. Hans Majestæt Kongens Stads-Eqvipage, med 12 Staldkarle foran, og 4 Laquaier i Stads-Livree ved hver Side af Vognen, alle med brændende Vox-fakler.
12. Hans Kongelige Høihed Kronprindsen i Stads-Eqvipage; foran Vognen gaae 4 Staldfolk med Fakler, og 4 Laquaier, 2 ved hver Side; ved høire Side af Vognen rider Hans Kongelige Høiheds Marskalk, og paa venstre Side Hans Kongelige Høiheds Kammerjunker, foran Vognen rider Kammer-Pagen og Livtierenen.
13. Hendes Kongelige Høiheds Kronprindsessens Stads-Eqvipage.
14. Hans Kongelige Høihed Arveprinds *Friderich* i Stads-Eqvipage, med Hans Høihed Prinds *Christian*; ved Siderne af Vognen rider Høistsammes Hof-Chef paa den høire Side, og Kammerjunker paa den venstre; foran Vognen rider Kammer-Pagen og Livtierenen.
15. Hendes Kongelige Høihed Hertuginde *Louise Augustas* Stads-Eqvipage.
16. Hans Høifyrstelige Durchlaughtighed Hertugen af *Augustenborg* i Stads-Eqvipage. Ved Siden af Vognen rider Høisammes Cavalier.
17. Hans Høifyrstelige Durchlaughtighed Prinds *Carl* af Hessen i Stads-Eqvipage. Ved Siden af Vognen rider Høisammes Cavalier.
18. Hans Durchlaughtighed Prinds *Friderich* af Hessen i Stads-Eqvipage.
For enhver af Deres Kongelige og Fyrstelige Høiheder Prindsernes og Prindsessernes Stads-Vogne, gaae 4 Stald-Folk foran, og 2 Laquaier ved hver Side, med hvide brændende Fakler.
19. En Esquadron af Garden til Hest, hvormed Processionen slutes.
De 4 Herrer Sørge-Marskaller, som ere til Hest, paasee ved Processionen den fornødne Orden.

Toget gaer i denne Orden fra Fredensborg Slot indtil forbi Asminderød, hvor Processionen ophører indtil videre; og de Herrer og Betiente som ei skulle følge til Roskilde, begive sig lige til deres Hiem.

En kongesten i Fredensborg Slotspark

Af Elith Truelsen

Langs Esrum Søs østbred er der som bekendt adskillige mindesten. En af dem er rejst til ære for Frederik IX, og det er dens historie, der følger her – fra at ligge under Gadevangsvej via en privat forhave til afsløringen.



Stenen i forfatterens forhave i Gadevang. Alle billeder er taget i 1974 og er med tak lånt af Lokalhistorisk Arkiv i Fredensborg.

Frederik IX elskede at sejle på Esrum Sø og gik ofte ture i Fredensborg Slotspark. Et af hans yndlingssteder var det smukke græsklædte areal, man møder på venstre hånd kort efter at være gået ind i Slotsparken fra Skipperallé. Helt nede ved søbredden står der her en smuk mindesten med bronzerelief af billedhuggeren Johannes Hedegaard.

Indvielsen fandt sted grundlovsdag 1974. Omkring 3.000 mennesker

var mødt op for at overvære afsløringen, der blev foretaget af de fem børnebørn: Kronprins Frederik, prins Joachim, prins Paul, prinsesse Alexia og prins Nicolaos – det var deres livs første officielle handling. Efter afsløringen lagde dronning Ingrid en stor sommerbuket foran mindestenen. Dronning Margrethe, prins Henrik, kong Konstantin og dronning Anne Marie var også til stede.

Alt det – og meget mere – kan man læse om i samtidige aviser. Men selve stenens forhistorie er der ikke mange der kender.

Komiteen, der havde besluttet at sætte et minde for kongen, havde længe ledt efter en passende sten, og den fandt de, da et af medlemmerne en dag passerede min ejendom på Gadevangsvej 95. Der i forhaven stod netop, hvad man havde tænkt

Afhentningen i Gadevang.



Ankomsten til søbredden i Fredensborg Slotspark.



sig. Jeg fik en telefonisk forespørgsel, om jeg ville sælge stenen, og hvad den i så fald skulle koste. Efter at jeg havde konfereret med min kone, meddelte jeg komiteen dagen efter, at vi ikke ønskede at sælge, men gerne ville støtte sagen ved at skænke stenen til formålet.

Stenen, der angiveligt vejede ca. 16 ton, blev omgående afhentet med en stor mobilkran og kørt til stenhuggeren, der skulle indhugge inskription og montere relieffet. Derefter blev den kørt til Fredensborg og opstillet.

Stenen har i umindelige tider ligget under kørebanen på Gadevangsvej lidt syd for det sted, hvor vejen føres over Isterødvejen på en bro. Før Isterødvejen og broen blev bygget, var der det pågældende sted en pukkel på Gadevangsvej. Da broen blev bygget – det var i 1972 – måtte vejen reguleres, så den blev plan, og da man fjernede »puklen«, kom man ned til stenen, der blev gravet ud og lagt ind på arealet ved siden af kørebanen.

På dette tidspunkt var vejarbejdet ved at være færdiggjort. Man mang-



Omkring 3.000 mennesker var mødt op.

lede blot vejbelægningen. Entreprenørens arbejdsformand havde nu et ekstra problem. Han havde lige fået sin opsigelse – fordi firmaet skulle ophøre – og stod nu med en kæmpesten, som han skulle skaffe af vejen. Han kunne sprænge den med Aero-lit, men det ville formentlig betyde en masse knuste ruder, så han valgte den for ham letteste løsning: at spørge mig, om jeg ikke ville overtage stenen.

Efter lidt overvejelse sagde jeg ja, på betingelse af, at han stillede en bulldozer til rådighed til flytningen og rejste stenen i min forhave.

Stenen har sikkert ligget i jorden siden sidste istid. Den er kommet herved med isen fra Norge for ca. 15.000 år siden, idet Gadevangsvej ligger på en morænedannelse. Og den er blevet liggende, da den var for besværlig at flytte. Og nu er den altså blevet en kongesten.

Mindepladen sættes på plads.



Dronning Ingrid med sine fem børnebørn ved afsløringen.



Liseleje under besættelsen

Af Finn Zinklar

I 60 år har forfatteren været fast sommergæst i Liseleje. Hans fortælling handler ikke kun om besættelsen, men også om Liselejes personligheder, og om hvordan livet i øvrigt udfoldede sig.

Takket være Melbylejren og skydeterrænet kom Liseleje-Asserbo til at mærke mere til den tyske besættelse fra april 1940 til maj 1945 end de øvrige nordsjællandske badesteder.

Straks efter besættelsen den 9. april rykkede tyske tropper nemlig ind i Melbylejren og begyndte kort efter en hektisk byggeaktivitet med brug af lokal arbejdskraft. Der blev bygget adskillige nye mandskabsbaracker, køkkenfaciliteterne blev udvidet, og ude på selve skydeterrænet støbte man en mængde små betonbunkers, der var åbne på den ene side, der vendte ud mod stranden og havet. De blev camoufleret med græstørv. Fra disse bunkers med løbegrave til hver side kunne man betjene forskellige bevægelige skydemål.

Desuden blev der tæt ved lejren bygget et højt observationstårn båret af en solid tømmerkonstruktion. To andre observationstårne blev opført helt ude i klitrækken med et par hundred meters afstand. Midt imellem disse anbragte man et stort fast skydemål, der skulle beskydes af lavtflyvende jagerfly med maskingeværer. Det bestod af lange, flade, lodrette brædder med mellemrum imellem, så vinden kunne suse igennem. De var hvidmalede og dannede en nøjagtig silhouet af en stor fragtdamper, Længden var mindst 100

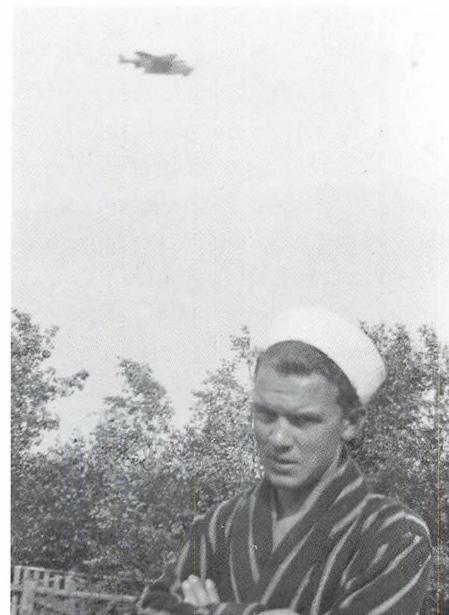
meter, og op til »skorstenens« øverste kant var der vel 15-20 meter. Ned over dette mål dykkede så Messerschmitt jagere eller lette tomotorers Heinkel jagerbombere og affyrede deres maskingeværer.

Bagefter fortsatte de ud over havet, drejede i en stor bue ind over land omtrent ved Liseleje mole og tog turen ind over Højelindbjerg, hvorefter de atter satte kurs mod skydemålet. Dette gentog sig mange timer hver dag, og flyene var aldrig højere oppe, end at man tydeligt kunne se piloten i førerkabinen.

Selv om kun en enkelt – højst to – fly var i luften ad gangen, var det forfærdeligt at høre på denne konstante motorlarm og maskingeværssalverne, uanset om man lå nede ved stranden eller opholdt sig hjemme i sin have.

Men allerværst var det, da Luftwaffe i en længere periode i sommeren 1941 fløj med en af de såkaldte Anders And maskiner. Det var en stor, sortgrå flyvebåd med to dieselmotorer og to haler. Disse motorer larmede ganske infernalsk. Sad man på verandaen og drak kaffe, klirrede kopperne i underkopperne, så stærke vibrationer frembragte motorlarmen fra dette kluntede, lavtflyvende og meget langsomme monstrum.

Når den danske hær før krigen afholdt sine skydeøvelser – og det var



En af Luftwaffes dieseldrevne flyvebåde i luften over vores have.

kun nogle uger i slutningen af august og begyndelsen af september – afspærrede man ikke blot selve skydeterrænet, men næsten hele Liseleje plantage helt hen til parkeringspladsen. Der var på flere punkter i plantagen rejst høje flagmaster, hvorpå der under skydning vajede et rødt flag med et stort, hvidt felt. Samtidig holdt et par soldater vagt i området. Den ene holdt udgik fra klitterne.

Den tyske værnemagt, der holdt skydeøvelser hele året rundt, fulgte de første år samme fremgangsmåde. I ferietiden om sommeren sluttede skydningen dog allerede ved 14-tiden, så badegæsterne om eftermiddagen kunne benytte hele stranden helt hen til skydeterrænet.

Men i 1942 blev der rejst et højt pigtrådshegn, der strakte sig helt fra selve lejren, langs hele kanten af skydeterrænet og videre over klitrækken og strandbredden, så det endte helt ude i vandkanten. Nu blev Liseleje plantage ikke mere afspærret under skydning, og man kunne hele dagen benytte stranden helt fra mole og hen til skydeterrænet.

Om aftenen, når der ikke var

skydning, kunne man – i hvert fald de første par år – godt færdes på skydeterrænet, hvortil der var adgang ad nogle få smalle passager. Her sad plakater med åbnings- og spærretider samt et stort, hvidt skilt med et uhyggeligt sort dødningshoved og teksten: GIV AGT – LIVSFARE NÅR FLAG ELLER SIGNAL ER HEJST – KOMMANDANTSKABET.

De tyske soldater så man faktisk ikke meget til. De holdt sig for det meste inde i lejren. Det hændte dog, at man mødte en kolonne marcherende på landevejen, og så sang de altid taktfast og i kor. Ofte var det »Wir fahren gegen England«.

Den dag i dag er der omkring »Skovbo« – det store, hvide hus, der ligger på højre side af Liselejevejen, lige før den slår et lille knæk ned mod Liseleje by og plantagen begynder – en høj mur. I trediveerne, da denne mur blev bygget efter en større ombygning af huset, satte den folks fantasi i sving. Det hed sig, at alene muren havde kostet 40.000 kroner – en formidabel sum dengang. Nogle mente bestemt, at der skulle være nudistlejr derinde. Men sandheden var, at ejeren, fru Andersson, der var en velhavende dansk-østrigsk pianistinde, ønskede at værne om privatlivets fred, når hun boede der om sommeren sammen med en adoptivsøn, der efter sigende var jøde.

Muren omkransede hele den meget store grund, og den var altid smukt hvidkalket. Men en nat kort efter besættelsen var der ud mod landevejen med store bogstaver blevet malet JØDEHUS flere steder på den. Det vakte naturligvis stor harme og forargelse hos både lokale og landliggerne. Det blev omgående kalket over, men mange år efter kunne man læse det gennem kalken. I dag er muren nærmest skjult af vildvin.

Husets skråt over for »Skovbo« på hjørnet af Østerledsvej hedder i dag »Nørkær« og benyttes som feriehus af Tuborg. Dengang hed det



Et af advarselsskiltene opsat af tyskerne i Liseleje plantage efter at have været udsat for hærværk.

»Ved Leddet« og var en sommer – det var vistnok i 1941 – udlejet til landsretssagfører Bryld, der var en kendt nazist. Han havde en weekend besøg af selveste partilederen Frits Clausen, hvis bil og livvagter i nazi-uniformer var placeret udenfor.

Efterhånden blev de daglige indkøb i Liselejes butikker mere og mere besværlige, fordi der skulle bruges rationeringsmærker til blandt andet smør og brød. Mange varer såsom kaffe, te og kakao var blevet afløst af erstatninger. Man havde også forlængst måttet sige farvel til importerede vine og spirituosa. Den slags kunne kun erhverves på den såkaldte sorte børs til skyhøje priser.

Dette nævnes for at skildre vor forbløffelse, da vi en dag havde bestilt forskellige købmandsvarer, der skulle bringes med bud fra købmand H. Paarup Hansen. Blandt de bestilte varer var en flaske Heidelberg eddike, men da vi pakkede det, vi troede var en eddikeflaske, ud af det gule silkepapir, hvori den var svøbt, viste det sig at være en ¾ liter flaske ægte fransk cognac! Det krævede overvindelse at være ærlig og gøre opmærksom på fejltagelsen.

For ismejerierer Henrik Sørensen på Liseleje Torv var benzinrationeringen og manglen på bildæk et stort problem. Han måtte hurtigt opgive at udbringe morgenmælk og morgenbrød med den lille varebil. Men han lod sig ikke slå ud. Han anskaffede sig en longjohn varecykel med et lille forhjul, et lavtliggende, aflangt lad midtpå og et almindeligt baghjul. Cyklen var ofte lastet op til en meters højde med mælkeflasker i trækasser samt kartoner med morgenbrød i poser. Det var et fantastisk syn at se denne meget lille mand jonglere den tunge cykel ned ad alle de mere eller mindre hullede sideveje akkompagneret af den klirrende lyd af flasker. Men alle hans mange kunder fik, som de var vant til, deres morgenmælk og morgenbrød til tiden. Det stod ved havelågen, når de stod op.

Benzinrationeringen betød også, at rutebilkørslen måtte indskrænkes stærkt. Ganske vist havde H.F.H.J., der dengang drev Frederiksværk-ruterne, som de hed, anskaffet dieselbusser som de første i Danmark. Første bus fik man allerede i 1938 fra Frichs i Århus, og dernæst fulgte to

dieselbusser med Burmeister & Wain motorer. Men også dieselolie blev hurtigt en mangelvare, og det tog tid at få ombygget de to sidst leverede busser til gasgeneratorbiler med små bøgetræsklodser som drivkraft i den store, sorte kakkelovns-lignende generator, der sad bag på bussen.

Bussen fra Frichs blev i øvrigt under krigen forsynet med jernbanehjul og kørte som skinnibus mellem Hundested og Hillerød tidligt om morgenen. Jeg har selv en enkelt gang kørt med den.

Da den private bilkørsel samtidig gik helt i stå, så alle var henvist til at benytte de offentlige transportmidler, blev de få busser, der var i drift mellem Frederiksværk og Liseleje, hurtigt så overfyldte, at mange weekendrejsende foretrak at blive i toget til Melby og spadsere de cirka to kilometer ad Lindbjergvejen til Liseleje. Den var dengang ikke asfalteret, men kun belagt med grus og havde store huller, der i regnvejr hurtigt løb fulde af vand.

Fra Melby Station var der dog

også køremulighed. Vognmand Carl Rasmussen fra Liseleje – kaldet Liselejekongen – der de første krigsår havde kørt med hestevogn, fik sat gasgenerator på sin gamle Ford fra 1930. Også en gårdejer fra Melby mødte altid op ved weekend-togenes ankomst. Hans hestevogn medtog fem-seks passagerer.

Det tog dog så lang tid at få passagererne samt bagagen anbragt oppe i hestekøretøjet, at vi, der valgte at spadsere, gerne var nået til bakken midtvejs på Lindbjergvejen, inden vognen overhalede os. På vejen op ad bakken kunne man nemt holde trit med de to arme heste, der sled og slæbte for at trække den fuldtbelastede vogn op ad den stejle bakke. Først når vognen nåede bakketoppen, blev vi kørt agterud og samtidig indhyllt i en støvsky, hvis det et par dage havde været tørt vejr.

Det havde før krigen altid været sådan, at man kunne stoppe en bus – eller rutebil som man sagde dengang – et hvilket som helst sted på landevejen, blot man stod i vejkanthen og rakte hånden op. Ligeledes kunne

man bede om at blive sat af, hvor som helst man ønskede det. Det medførte naturligvis en urimelig mængde standsninger. Tit kunne man om søndagen, når folk skulle hjem fra Liseleje, se dem stå med bare hundred meters mellemrum og række hånden op. Nu blev der indført faste stoppesteder med skilte, og kun her standsede bussen. Det tog tid at vænne sig til denne – syntes vel mange – forringede service.

Krigsvintrene var usædvanlig hårde, og under en voldsom, orkanagtig storm i vinteren 1942-43 strandede et stort stenfiskerfartøj på omkring 50 tons ved Liseleje strand på strækningen mellem molen og skydeterrænet. Det store sorte skrog lå der endnu om foråret, hvor jeg nåede at fotografere det, inden det blev hugget op.

I slutningen af 1943 solgte købmand H. Paarup Hansen sin forretning for 80.000 kroner kontant. Køberen var en københavnsk købmand, der dog ville fortsætte med at drive sin store forretning i København. Den lå på hjørnet af Store Kongensgade og nuværende Esplanaden, der dengang hed Toldbodvej. Derfor satte han en bestyrer til at passe butikken i Liseleje. Han hed Petersen. Førstekommisen, der hed Niels Vad, fortsatte.

At skaffe brændsel til opvarmning i sommerhusene i påskeferien og på efterårsweekender blev et stadig større problem. Skovvæsenet solgte ikke længere brænde til hvem som helst. Det blev imidlertid tilladt at opgrave gamle stød (stubbe med rødder) i plantagen, som man så kunne partere med sav, økse og kiler. Men det var et hestearbejde uden lige, og de få, der gjorde det, fik i hvert fald varmen mere end én gang. Jeg husker ikke, at jeg nogen sinde har set en sommerhusejer gøre det. Derimod kunne man tit finde cementstøber og altmuligmand Peter Petersen – bedre kendt som Lille Peter – i fuld gang med at grave en stor

H.F.H.J.'s tog ankommer fra Frederiksværk til Melby Station med københavnere, der i krigsårene foretrak at spadsere de to kilometer til Liseleje fremfor at slås om pladserne i de få rutebiler. Billedet er taget i sommeren 1942.

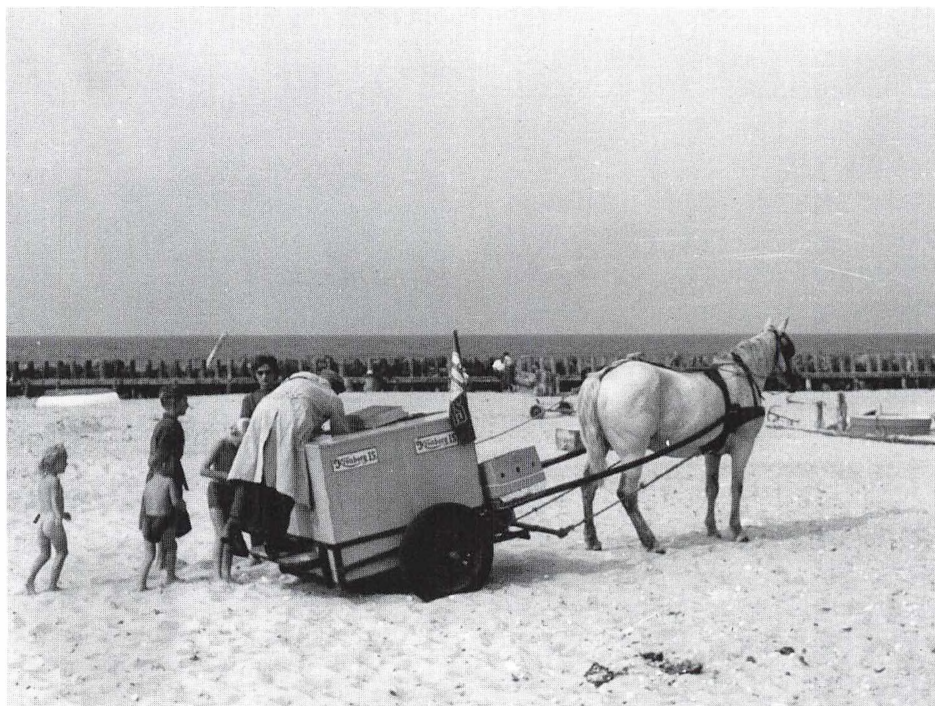


rod op i plantagen. Det var helt utroligt, hvad denne lille mand kunne præstere med en spade.

Vi var så heldige at have en ovn, der foruden træ også kunne brænde koks og briketter, så vi løste vort brændselsproblem ved at bestille et stort læs tørv fra en tørvemose i Melby. De var sortbrune, stenhårde og brændte godt og længe. Men det varede ikke længe, før den brune løbesod begyndte at sive ud mellem fugerne i skorstenens murværk. Det var en af de ulemper, man måtte leve med. Tørvene gav en hyggelig duft i stuen, når de lå og ulmede i ovnen, mens de samtidig varmede vandet i den stikkedel, som så mange anvendte under 2. verdenskrig. Det var en aflang kedel, der kunne stikkes ind gennem den øverste kakkelovns-låge. Så havde man altid varmt vand, når man skulle bruge det. Ingen varme måtte gå til spilde i disse kriseår.

Slagtermester Bengtsson fra Frederiksværk havde dengang en sommerfilial i Liseleje. Den lå i samme bygning som Paarup Hansens købmandsforretning og havde egen ind-

Vraget af det cirka 50 tons tunge stenfiskerfartøj, der strandede på Liseleje Strand under en vinterstorm 1942-43.



Ismand Oskar Mortensen med sin populære isvogn, der på solvarme sommerdage kørte i pendulfart langs stranden. Her har hesten dog ikke sin stråhat på. Lokalthistorisk Arkiv i Frederiksværk.

gang og udstillingsvindue. Hver dag kunne man se landliggere stå tålmodigt i en lang kø for at sikre sig kød.

Kager og wienerbrød var der derimod ingen mangel på. Man kunne få alt, hvad man ønskede sig, skønt flødeskummet vistnok ikke var lavet af ægte piskefløde. Men kagerne smagte skam godt nok. Især bagermester Vøge i Asserbo var kendt viden om for sine flødeskumskager, og vi cyklede næsten dagligt en tur til Asserbo og forsynede os. En anden delikatesse, der selv i de mørkeste krigsår altid kunne fås, var flødeis.

Hver dag, når solen skinnede, og det var badevejr, kørte gamle ismand Mortensens efterfølger, der også hed Mortensen, langs med Liseleje strand iført en ren, hvid kittel og grå kasket med skygge. Han stod på trinbrættet bagest på sin populære hestetrukne flødefarvede isvogn med Kronborg is. En almindelig ispind kostede 15 øre!

Hesten nåede sjældent at gå mange skridt ad gangen, før der kom nye

kunder. De fleste var naturligvis børn, der benyttede ventetiden til at klappe den utroligt skikkelige hest med den grønne stråhat, hvori der var huller til ørerne.

Da min bror og jeg under et sent weekendophold i efteråret 1944, hvor vi var alene i huset, vågnede op en søndag morgen og rullede mørklægningsgardinerne op, så vi et syn, der ærligt og redeligt gjorde os bange. Midt ude på vores græsplæne stod i det ækle, grådisede vejr en tysk soldat iført sin kappe og med gevær over skulderen.

Først anede vi ikke, hvad vi skulle gøre, men vi blev ret hurtigt enige om, at vi var nødsaget til, så snart vi havde fået noget tøj på, at gå ud og spørge ham, hvad i alverden han lavede i vores have. Vi havde begge ret gode kundskaber i tysk. Det lærte man dengang i skolen fra 3. klasse.

På nærmere hold viste soldaten sig at være en ældre mand med et magert, furet ansigt. Han var mindst halvtreds.

Han fortalte os, at der stod en sol-

dat på vagt i hver eneste sommerhushave i området. Han pegede over mod nabogrunden, hvor der ganske rigtigt også stod en soldat med gevær over skulderen.

Så forklarede han, at grunden til, at de stod der – både i haverne på Hulevej og de andre veje tæt ved plantagen – var den, at et engelsk fly mentes at have nedkastet faldskærmsfolk i plantagen, og værne­magten regnede med, at de ville søge skjul i ubeboede sommerhuse.

Om sig selv fortalte han, at han var landmand og familiefar og kom fra de østfrisiske øer. Trods sin alder var han ligesom så mange andre ældre mænd blevet indkaldt til militærtjeneste, fordi man måtte skrabe bunden efter de enorme tyske tab på østfronten. Han havde intet større ønske end at komme tilbage til sin gård og sin familie.

Vi fik faktisk så ondt af ham, at vi forærede ham det meste af, hvad vi havde af madvarer i huset, blandt andet et halvt pund smør. Det hele forsvandt ned i de store lommer på hans kappe.

En halv time senere blev han og de andre vagtposter afhentet af en stor militærlastbil, men forinden havde han nået at spørge os, hvad vi hed, og hvor vi boede i København.

Hvad der blev af faldskærmsfol­kene, fik vi aldrig at vide, men nogen tid efter fik vi et rørende brev fra soldaten, hvori han endnu en gang takkede os for vor venlighed. Han hed Gerhard Möhs, og hans brev har jeg endnu.

Der er næppe mange, der ved, at samme dag som Shell Huset i København blev bombet – den 21. marts 1945 – faldt der også en stribe 250 kg bomber i Liseleje plantage. Det var en af de engelske Mosquito bombere, der var blevet beskadiget under angrebet, og som inden den fløj ud over Kattegat havde lettet sig for sin resterende bombelast. Nogle af bomberne eksploderede og efterlod kæmpekratere i skovbunden ful-



Min bror i et bombekrater i Liseleje plantage med resterne af en eksploderet engelsk bombe nedkastet efter angrebet på Shellhuset i København.

de af hvidt, afbrændt fosfor. Træstammerne omkring disse kratere var kappet over som tændstikker få centimeter over roden. Andre af bomberne var ikke eksploderet, men lå blot og så uhyggelige og truende ud. Området var slet ikke afspærret, så min bror og jeg vovede os helt hen til et par af de sprængte bomber, som jeg fotograferede.

Den ikke planlagte bombenedkastning forvoldte heldigvis ingen skade på liv eller ejendom bortset fra de ødelagte træer.

Trods krig og besættelse nød vi, der dengang var unge, alligevel de – i vejrmæssig henseende – så dejlige krigssomme. Også dengang var der for at spare på elektriciteten indført sommertid, så aftenerne var lange og solnedgangene over havet pragtfulde.

Og cyklede man sig en tur, havde man hele vejbanen for sig selv. Så godt som alle motorkøretøjer var borte. Kun en enkelt gengasbil kunne man møde. På strandhotellet var der hver aften musik og dans.

Tit lå vi med vore veninder det meste af dagen ved stranden og var

som regel fem-seks gange i vandet daglig, mens vi blev brune som indianere af sol og saltvand. Dengang var der ingen, der snakkede om risikoen for hudkræft.

Besættelsestiden endte dramatisk i Liseleje-Asserbo området, da lokale frihedskæmpere nedkæmpede den berygtede Lorenzen-bande, der havde forskanset sig i et sommerhus i Asserbo. Et mandligt bandemedlem blev dræbt, og et kvindeligt medlem mistede begge arme, da bjælkehuset blev gennemhullet af maskinpistolprojektiler, før de valgte at overgive sig. Nogle dage efter var min bror og jeg nede for at bese huset, der ikke var aflåset. Der flød med blod overalt.

De tyske soldater forsvandt, men de efterlod i hundredvis af flygtninge fra Østtyskland i Melbylejren, og dem kunne de danske myndigheder ikke bare smide ud. Flertallet var kvinder, børn og gamle mænd, der var flygtet foran de fremstormende sovjethære, og som havde efterladt alt, hvad de ejede.

De var der endnu i 1946. Det kan man læse i Grundejerforeningen for Melby og Omegns medlemsblad fra foråret 1946, hvori der fremføres klager fra grundejere, der boede tæt ved lejren. De følte sig stærkt generet af stanken fra lejrens latrinspande. Dengang var de slet ikke kloakeret, så indholdet blev blot gravet ned lige uden for lejren.

I samme nummer af bladet kunne man også læse, at kommis Niels Vad – tidligere førstemand hos Paarup Hansens efterfølger – havde købt Erik Bernilds købmandsgård på Liseleje Torv. Dengang anede ingen, at den unge Vad, der kom fra Vestjylland, skulle blive en af Liselejes frontfigurer, først som populær sognerådsformand for Melby Kommune og efter kommunesammenlægningen med Frederiksværk som viceborgmester der.

Han nåede meget før sin alt for tidlige død i 1971.

Slukefter

– et værtshus med historie

Af Asger Egelund Møller

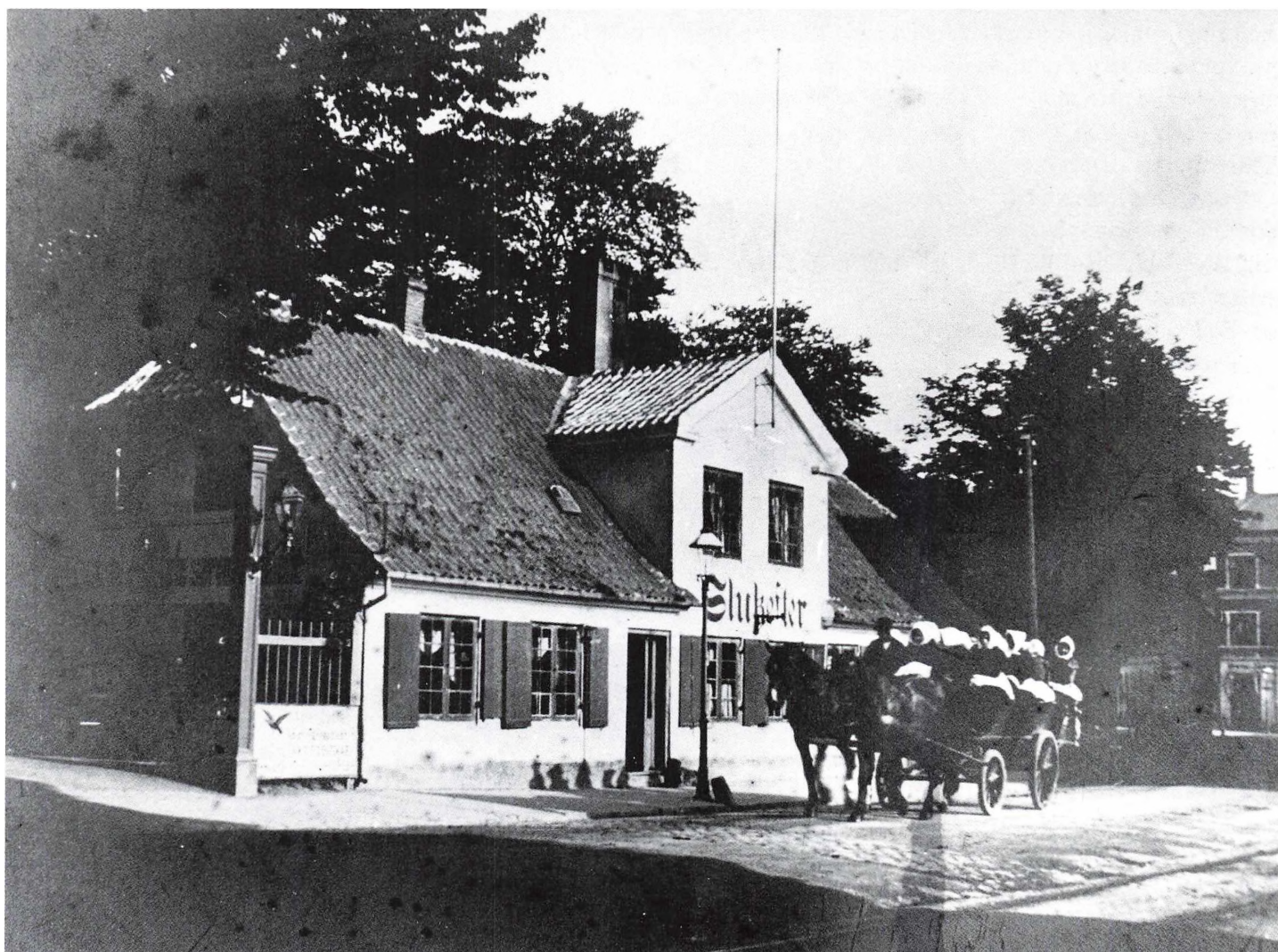
Den gamle kro Slukefter lå i Hellerup, på det nordlige hjørne af Strandvejen og Callisensvej. Den forsvandt i 1898 – og har kun navnet til fælles med det senere værtshus af samme navn, der lå på det sydlige hjørne.

Det, som ses på nedenstående billede, er alt sammen historie. Strandvejskroen »Slukefter« blev revet ned

i 1898, og Skovshovedkonerne på vej til Gammel Strand mindes kun af Hellerupborgere, der er noget til års.

Og de husker ikke fiskerkonerne kørende i hestevogn, men med sporvogn. Først befordrede linie 14 dem med deres store, flettede kurve til Hellerup, hvor de skiftede over i linie 1, der bragte dem til Gammel Strand. Herhen var mændede sejlet i forvejen med fiskene.

Om Skovserkonerne er der skrevet meget, men Strandvejskroen »Slukefter« har aldrig fået nogen udførlig omtale. Den nævnes kun i forbigående, f.eks. i Heibergs vaudeville »Recensenten og Dyret« (1826). Forfatteren med de aristokratiske livsvaner har dog næppe nogen sinde sat sine ben i »Slukefters« lavloftede skænkestue eller taget plads i krohaven, hvor mere nøjsomme gæster slog sig ned ved de lange, smalle faststående bænke og borde.



J. L. Heibergs digterkollega Poul Martin Møller var ikke hæmmet af fine fornemmelser. Han har været gæst i »Slukefter«. I hans klassiske roman-torso »En dansk Students Eventyr« kommer studenterne på deres fodtur fra København dog kun til »Norges Minde«, hvor de drak »Theevand«, men i »Smørialis's Digtervandring« (1823) læser man, at bogens helt, spækhøkeren Lars Mønsen, har som livret: »Risengrynsgrød dyppet udi slukefterskt Øl.« – Da intet i dette åndsprodukt er alvorligt ment, men alt skal opfattes parodisk, kan man gå ud fra, at P. M. Møller ikke har sat synderlig pris på risengrynsgrød og øl fra »Slukefter«.

Det hjemmebryggede øl, som udskænkedes på »Slukefter Kroen«, var surt, men det var ganske vist alt hjemmebrygget øl dengang. For at dulme den sure smag serveredes øllet med sukker til. Gæsterne blev forsynet med en træpind, så de kunne sidde og røre sukkeret rundt i deres – varme – øl.

Kroen blev især besøgt af fodgængere på hjemvejen fra Dyrehaven til København. Når de var kommet til »Slukefter«, havde de tilbagelagt nogenlunde halvdelen af vejen. Så kunne det være godt at styrke sig med et krus varmt øl.

I 1820'erne, så kort efter statsbankerotten og den uheldige krig med England, var danskerne nøjsomme og tog til takke med »Slukefters« sure øl. Men et halvt århundrede senere var fordringerne blevet større. Nu kneb det for kromanden at stille gæsterne tilfreds med det traktement, som havde været godt nok i 1820'erne og 1830'erne.

I henved 40 år, indtil omkring 1880, hed kroejeren Lars Andersen. Han foretog ingen forandringer i værtshusets drift, men hyggede sig med sine stamkunder, der blev færre og færre. Heldigvis havde han en driftig kone, Johanne Nielsdatter, så det gik alt sammen. De fik 10 børn,

hvoraf dog de fire døde som små. To af døtrene måtte, efterhånden som de voksede til, holdes i kort snor. Det var nødvendigt.

De var meget lærenemme, også når vognen med Skovserkonerne standsede ud for »Slukefter« på vej til Gammel Strand. Kusken, som var en ældre mand, behøvede denne afbrydelse af turen. Han var – som krokonen sagde – »Stakitpisser«. Men når han nu var kommet ned af vognen, skulle han også have en hjertestyrkning. Fiskerkonerne på vognen fik ingenting. Men snakken gik godt, medens de ventede. Skovserkonerne var kendt for at være meget mundrappe, især de unge koner.

De to halv voksne døtre fra kroen hørte godt efter og fik udvidet deres ordforråd. Det faldt ikke i krokonens smag. Hun var godt gal på de unge, rapmuede Skovserkoner. »Kaleche-Tøse« kaldte hun dem, efter deres hovedbeklædning, kalechehattene, også kaldet »Helgolændere«. – Ordet »Kaleche-Tøs« vil

man for øvrigt lede forgæves efter i Den store danske Ordbog.

Da de livslystne døtre blev voksne, måtte krokonen være endnu mere på vagt. Nu truede fordærvelsen fra en anden kant. De unge studenter drog tit på sommeraftener i små flokke ind på »Slukefter«. Det var på hjemvejen fra Dyrehaven, og da turen foregik til fods, kunne et lille ophold midtvejs til København være kærkomment.

For døtrene på kroen var studenterne meget velsete gæster. Krokonen var knap så glad. Det anede hende, at studenterne ville forsøge at fordreje hovedet på hendes letbenede piger. Hendes anelser viste sig velbegrundede. En dag fortalte Laura, den ældste af døtrene, til sin mor, at en af studenterne var kunstmaler, og han ville gerne male et portræt af hende, for hun havde et meget yndigt ansigt, havde han sagt. – Hvad han ellers havde vartet op med af tom smiger, fik krokonen ikke at vide, og hun ønskede det heller ikke. Hun var en fornuftig kone. Hun sag-

Som bekendt er der ikke mange kroer tilbage i Nordsjælland. »Slukefter« lukkede i 1898, og billedet er taget kort tid før. Senere kom der en anden »Slukefter«-kro, men den lå på det modsatte gadehjørne og havde altså kun navnet til fælles med den oprindelige.



de øjeblikkelig nej. Her skulle Laura ikke lægge hoved og velsagtens også krop til.

Krokonen havde allerede bemærket sig denne kunstnerspire, en lang og ranglet fløs med en ynkelig, pibende stemme. Ubegribeligt, at han kunne gøre indtryk på Laura. Herefter blev hun sat i karantæne, når kunstnerspiren med den pibende stemme besøgte kroen. Krokonen overtog betjeningen af ham og hans venner.

Den ranglede kunstnerspire hed forresten Holger Drachmann. Han måtte altså affinde sig med, at den myndige krokone blokerede ham adgangen til hendes kønne og varmblodede datter. Han måtte nøjes med mindet om det flygtige bekendtskab. I en af de københavnske aviser, hvor han skrev små skitser under navneskjulet Paul Pry, fortæller han om en fodtur ad Strandvejen, og ved »Slukefter« – kroen kan han oplyse læserne om, at datteren på kroen var meget venlig imod ham og »genegen til smaa, varme Haandtryk«.

Men hermed var han ikke færdig med serveringspiger. I ungdomsromanen »En Overkomplet« (1872) lader han helten, Adolf, hjemføre kropigen Dorthe fra Korsør. Forinden har fortællingens »jeg«, som ikke er uden øvelse, gjort et forgæves forsøg på tilnærmelse til den smukke Dorthe:

»Hun bragte mig det Forlangte og tog imod Penge. Jeg greb hendes Haand. Hun saae ganske rolig paa mig, tog mig med den anden Haand om Haandleddet, saa at jeg øieblikkelig slap, pegede paa de Smaapenge, jeg skulde have tilbage, og gik ind til sin Skænk.

Jeg mønstrede mit Haandledd. Det var unægteligt et kraftigt Tryk; og saa bestemt, resolut og stiltiende det Hele var gaaet af.«

– – Laura på »Slukefter« havde ikke været så ubehagelig håndfast.

Laura fik for øvrigt en agtværdig



Også dette billede er taget kort tid før nedrivningen.

kæreste, efter krokonens smag, en søn fra en af de store gårde i Buddinge. Det var der mening i.

Besyderligt nok kom Laura nu igen til at tangere litteraturhistorien. Enhver, der er fortrolig med vore klassikere, kender hendes svigerfar, men kun som karikatur. Han var modellen til Løjtnant v. Buddinge i Hostrups »Gjenboerne«. Men det er en anden historie, som Kipling siger.

Den myndige krokone på »Slukefter« blev meget gammel. Hun nåede at se den afviste kunstnerspire blive en kendt digter. Men inden hun døde i år 1900 havde hun også hørt om Drachmanns lange række af forliste ægteskaber og løse forbindelser. Så hun fandt sin mistro retfærdiggjort. Det var jo ikke som digter, men som svigersøn, hun havde vræget ham.

Den næst yngste af døtrene på »Slukefter«, Hanne, voldte ikke moderen bekymringer, da hun voksede til. Hun lignede sin far, kromanden, deri, at hun ikke holdt af forandringer. Det var måske grunden til, at hun aldrig giftede sig. Også på an-

den måde var hun trofast imod det, som hun var kendt med. Hendes sprog var i 1920'erne ganske, som hun havde hørt det i 1850'erne. Det var ikke det ofte latterliggjorte »Hellerupsk«, for det er et sprog, der hører hjemme blandt tilflyttere. Hun talte den dialekt, som i hendes barndom var udbredt langs hele Nordsjællands kyst, også i Dragør og blandt indfødte københavnere. Hun sagde f.eks. »Vindve« for vindue og »Sporre« for Spurv. Sprogtonen var umiskendelig skånsk. Dialekten har fået navnet »Øresunds-Dialekten«. Men den er nu forlængst uddød.

Det er forsvundet alt sammen: De lavtloftede krostuer, hvor der taltes Øresunds-Dialekt, den skikkelige kromand, Lars Andersen, og hans flittige kone, Johanne Nielsdatter. Deres mange børn og børnebørn har også forlængst afsluttet deres livsbane. Men da den gamle Strandvejskro måske engang bliver emne for en lokalhistoriker, har undertegnede – et af kromand Lars Andersens oldebørn – nedfældet disse linier, der delvis bygger på mundtlige overleveringer i familien.

Da freden kom til Fredensborg

Af Søren Widding

51 år efter Danmarks befrielse følger her nogle erindringer og indtryk fra den dengang syvårige forfatter, der har historie som sin hobby.

Lad mig først sige: jeg tilbød selv at skrive denne artikel, men blev betænkelig. For hvorfor dog skrive om en tid, en begivenhed – foråret og freden 1945 – som så mange har en klar erindring om? Og dog, hvor mange? Hvor gammel skal man være for at kunne huske? – Vel omkring de fem år. Efter hastigt at have konsulteret Statistisk Årbog konstaterede jeg, at kun godt 20% af

kongeriget Danmarks befolkning er født før 1940 og har derfor mulighed for at huske den 5. maj 1945. Så det er altså ikke for dem, jeg skriver, men for de 80%, som ingen erindring kan have om denne begivenhed.

Lad mig dernæst sige, at jeg ikke forud for dette mit skriverseri har kontrolleret, om det, jeg skriver, nu også i nøjagtighed kan stå for en nærmere prøvelse. Jeg har skrevet udeluk-

kende efter hukommelsen. Så skulle der være unøjagtigheder, så skyldes det udelukkende den syvåriges fejlagtige opfattelse af situationen eller den 58-åriges dårlige hukommelse.

Og lad mig så fortælle – jeg skruer tiden tilbage til foråret 1945: Jeg boede dengang – og gør det forresten stadigvæk – på en lille ejendom ud til hovedvej 6, en kilometers vej syd for Fredensborg, omgivet af tre-fire husmandssteder, en syv-otte huse og så skovene. Og min erindring om dette forår er en knugende fornemmelse. I marts var morbror Niels (Niels Bønløkke, forpagter af gården Jernit under Frisenborg) blevet sprængt i stumper og stykker ved nogle af hans folks mildt sagt noget ubehændige omgang med sprængstoffer. Og i april blev farbror Erik (Erik Widding, assistent i Finansministeriet) taget under en våbentransport på Christianshavns vold, dømt, kørt til Ryvangen og henrettet. Hvor meget min far havde været involveret i sin lillebrors aktiviteter, ved jeg ikke, men straks efter, at hans bror var blevet taget af tyskerne, blev min

Jernbanegade den 5. maj 1945. De allerfleste privatbiler stod stadig oplodset.



England og englænderne var uhyre populære i majdagene 1945. Fotografiet er taget på Stationsvej.



far i tidens kodesprog telefonisk underrettet og måtte, som det hed, »gå under jorden«.

Og så var der krig. Selv om der endnu ikke var krigshandlinger i Danmark, rykkede fronterne trods alt nærmere og nærmere.

Langs med hovedvej 6 byggede tyskerne dette forår maskingeværreder, sådan et hul på ca. 1×1½ m og ca. 1½ m dybt og gerne på et højt beliggende sted, hvorfra de kunne overskue vejen. Tanken bag denne foranstaltning var, at den tyske hær ville trække sig op gennem Sjælland til Helsingør og derfra udskibe sig til »Festung Norwegen« for at kunne holde Norge som en sidste nazistisk bastion – og måske opnå gunstigere kapitulationsbetingelser frem for en betingelsesløs overgivelse.

Men disse maskingeværreder fik nu ikke lov til at stå urørte, for i hine tider var der på egnen kun mit barndomshjem og så naboen, nationalbankfuldmægtigens hus, der havde, hvad man på nordsjællandsk kaldte »maskinlokum« – eller mere nobelt »water closet«. Den anden halve snes ejendomme i nabolaget havde i udhuset en dør med et hjerte, bag hvilken man kunne forrette sin nødtørft. Da nu de tyske soldater havde gravet færdig og var draget videre, kom de gode husmænd og andet godtfolk i nattens mulm og mørke og tømte deres lokumsspande i maskingeværrederne, for, som de sagde, at vil germanerne forsvare sig, skal det i hvert fald ske i lort til halsses – jo, man var gode patrioter.

Men indtryk gjorde det unægteligt, at der kunne forventes krigshandlinger. Min mor var nu alene med ansvaret for tre børn, en kokkepige, en barnepige og to gartnermedhjælpere. Hun dekretede, at kom det til krigshandlinger, skulle vi gå i dækning i en kælder under et udhus. Her var der blevet anbragt madrasser, tæpper, proviant og vand samt redskaber, så vi kunne grave os ud, skulle huset oven over blive



Frihedskæmpere rykker ud. Jernbanegade den 5. maj 1945. Lønholdts Boghandel lå vis-a-vis Fredensborg Boghandel, indtil de slog sig sammen omkring 1960.

skudt i grus. Husets sølvtøj var lagt i en gammel kuffert til hurtig nedgravning.

Sådan oplevede jeg situationen op til den 4. maj 1945.

Den 4. maj 1945 mødte jeg som sædvanlig kl. 8 på det, der dengang hed Fredensborg kommunale Realskole. I det store spisefrikvarter kom der nogle tyske officerer, der gik op på skoleinspektørens kontor. Der blev ikke ringet ind kl. 11, som der skulle. Og klokken blev 11.10, 11.20, og først kl. 11.30 ringede klokkerne. Vi – ca. 500 elever – marcherede, som vi skulle, op to og to klassevis foran den gamle hovedbygning, og skoleinspektør Marius Sørensen kom ud og meddelte, at der om aftenen ved sekstiden ville komme et tog med flygtninge, og de skulle indkvarteres på skolen. Han bad os om at blive for at hjælpe med til at rømme skolen, og det gjorde vi så.

Alt blev transporteret til Asminderød Kro, og hvor man nu ellers kunne finde plads. Og alt blev fjernet, møbler, gardiner, lampekupler, lyspærer, og, så vidt jeg husker, blev også brunkullene fra fyrkælderens skovlet op på nogle vogne og kørt

væk. Herregud, vi levede jo i et mangelsamfund med vareknaphed på alt.

Ved sekstiden om aftenen var vi færdige og kunne gå hjem. Min ældre søster og jeg blev sendt tidligt i seng den aften, og min mor læste godnathistorie. Mens hun læste, ringede telefonen, men hun lod, som om hun ikke hørte den. Den ringede igen, men hun valgte igen at overhøre den – man kunne jo aldrig vide i disse usikre tider. Først da den ringede tredje gang, tog hun den. Det var min far fra sit skjulested – hos skovfoged Buttrup i Nødebo – der ringede og meddelte det glade fredsbudskab. Kort tid efter var han hjemme, samlede naboer og genboer – tre kom med frihedskæmperarmbindet på – og der blev festet den hele nat.

Dagen efter var jeg i Fredensborg. På Jernbanegade optrådte folk euforisk – som berlinerne ved murens fald. Alle talte højt med alle og med store armbevægelser, og mange havde fra juletræsnynten fundet flagguirlanderne frem og gik med dem som et ordensbånd over brystet. Det var på mode i Fredensborg i de dage.

Om søndagen, det var den 6. maj,

skulle jeg til Fredensborg Station for at hente en slægtning, der kom fra København. Den gang kom der kun tre-fire tog om dagen, og togene var fyldt til bristepunktet. Man sad på skødet af hinanden, man stod som sild i en tønde, eller man lå i bagage-nettene. Billettørerne kunne umuligt komme igennem vognene, så når der kom et tog til Fredensborg, blev hele stationsområdet afspærret, og billetteringen skete, når man gik ud på Stationsvej.

Jeg husker, at samtidig med at toget – trukket af et astmatisk, brun-kulsfyret lokomotiv – trillede ind på Fredensborg Station, kom der en bil truttende og dyttende ind mellem de ventende foran stationsbygningen. Fem-seks frihedskæmpere sprang ud af bilen og banede sig vej ind i stationsbygningen. Lidt efter kom de slæbende ud med en kvinde. Man hujede ad hende, truede med knyt-næver og spyttede på hende. Hun blev slæbt ind i bilen og kørt væk. Det var en stikker, som åbenbart ville forsøge at skjule sig i Fredensborg. Men jeg husker, at jeg væmmedes ved synet. Nej, det var ikke den vordende jurists skepsis over for retsopgøret, men drengens opfattelse af det feje i mange mod én person.

Meget hurtigt rømmede de tyske



De tyske flygtninge ankommer til Fredensborg Station kort før befrielsen.

soldater Danmark, men omkring den 20. maj kom de igen, nu de tyske soldater fra Norge. I forseglede jernbanevogne, men nu altså i modsat retning, blev de kørt gennem Sverige og sat på færgerne i Helsingborg. I uendelige kolonner kom de gående ad Hovedvej 6 på vej gennem Danmark, på vej hjem til »Das Vaterland«. Denne gang kom de ikke marcherende, men hver mand sjokkede af sted i sit eget tempo slæbende på proviant og andre fornødenheder – en slagen hær på vej hjem til deres land, der lå i ruiner.

Den første gang, der kom et hold til Fredensborg, var en aften ved ot-tetiden. De gjorde holdt for natten og bivuakerede i Sørup Hegn. De var under ledelse af en general. Han kom til vores hus og spurgte yderst høfligt og korrekt, om han måtte låne et badeværelse for at få sig et bad, hvad han ikke havde fået de sidste 10 dage. Min far sagde nej – forståeligt, det var jo mindre end en måned siden, at folk af hans nation havde henrettet hans lillebror. Han bad om vand til sine soldater. Det fik han, de kunne tappe fra nogle haner, der stod i haven. På et par timer havde 5.000 tørstige og svedende tyskere tømt vores brønd for vand.

Jeg kan huske, at de ville købe mad, drikkevarer og tobak m.m. De havde penge, mange penge, norske penge, men ingen ville handle med dem. Da de forlod Sørup Hegn, efterlod de alt, hvad de ikke gad at slæbe på, geværer, patrontasker, granater og andet djævelskab. Herregud, det havde »Das Vaterland« jo ikke brug for længere, og de hverken ønskede eller regnede vel med, at det ville få brug for det igen.

Dette var nogle spredte glimt fra tiden omkring 5. maj 1945, men fordi en krigsførende magt kapitulerer, er det jo ikke ensbetydende med

En slagen hær vender hjem. Alt løsøre inklusive hestene måtte afleveres ved grænsen.



Das Wehrmacht geht nach Hause. Pigerne – ja, også de blev »sorteret fra« ved grænsen.





Tyske flygtninge, der var installeret på Fredensborg Skole, overflyttes til anden lejr.



Landssvigere afhentes af frihedskæmpere til internering og en uvis fremtid.

fred, og at livet går videre, som om intet var hændt.

Jeg skruer nu tiden lidt længere frem til en aften i august 1945. Vi legede hver aften, vi børn fra husene i nabolaget, på en skovklædt bakke mellem hovedvej 6 og Skovsvinget. Da det var ved at blive mørkt den aften kom en sømand gående fra Fredensborg. Vi vidste, at han måtte være sømand, for han havde en køjesæk på nakken. Han standsede neden for bakken og kaldte »Aase, Aase«. Den lille, rødhårede Aase gik lidt frem og så ned på sømanden, så gik hun tøvende ned ad bakken til ham. Vi andre så skeptisk til – så, at sømanden bøjede sig ned over hende og fortalte hende noget. Så tog de hinanden i hånden og gik ad vejen mod Hillerød, hvor Aase boede i det sidste hus inden skoven.

Det var matrosen Hans, der vendte hjem. I foråret 1939 var han sejlet ud og af krigen blevet fanget i udenrigssejlad – med konvojer over Atlanten, og hvad ved jeg. Han vidste, at hans kone kort efter afrejsen havde fået en datter og kaldt hende Aase. For Hans varede krigen altså 6½ år og sluttede først i august 1945.

Og jeg skruer tiden yderligere frem, helt til 1965. Jeg var da statist på Det Kongelige Teater. Der skulle

opføres et stykke med titlen »Generalen«, skrevet af en lærer ved Fredensborg Skole – Engelbrechtsen, hed han vist. Stykkets baggrund var en koncentrationslejr i Norditalien vinteren 1944/45. I stykket skulle bruges mange statister, der skulle illudere koncentrationslejr-fanger, så der måtte hentes yderligere statister ind ud over det faste korps. Blandt dem kom »M« ind i korpset. En dag kort før premieren opdagede en af de gamle statister, »J«, M's rette identitet. De havde åbenbart holdt på hver sin hest under besættelsen – J på den rette, M på den forkerte. Hvad der havde været imellem dem, ved jeg ikke, og hvori M's samarbejde med tyskerne havde bestået, ved

jeg heller ikke. Men jeg husker, at J gik til statistformanden og instruktøren og forlangte M fjernet fra forestillingen, idet han fandt, at M's medvirken ville være en hån mod forestillingens budskab og koncentrationslejrernes ofre. M fortsatte dog som statist på teatret i flere år, men M og J så skævt til hinanden.

En aften – det må have været i 1977 – spurgte først M og siden J, om jeg, der boede i nærheden af dem begge, ikke ville køre dem hjem efter forestillingen. Det gjorde jeg og inviterede dem begge til i mit hus at få et lille glas. Det accepterede de begge, og ærlig talt havde vi alle tre et par hyggelige timer sammen over et par øl og et stykke brød. Men for de to – M og J – kom krigen til at vare mere end 30 år efter »fredsudbrudet« i 1945.

»Krigen er en videreførelse af udenrigspolitikken blot med andre midler«, sagde den tyske militærteoretiker Clausewitz. Og krigen er et veldefineret tidsrum, fra det første skud løsnes til det sidste har lydt, når modstanderen enten kapitulerer eller er nedkæmpet – men freden: hvornår krænkes den første gang, og hvornår bliver den igen en realitet? Det er der ingen Clausewitz eller anden teoretiker, der har påvist.

Kong Christian X kommer igen til Fredensborg i september 1945 efter 6 års fravær. Samtlige billeder i denne artikel: Lokalthistorisk Arkiv i Fredensborg.



Hillerød i de gode, gamle dage 1912-15

Af Erik Wielandt

Med disse erindringer af den nu 91-årige forfatter er der megen ny viden at hente for dem, der interesserer sig for Hillerød og omegn.

Vi hører f.eks. om skolegangen, fasaneriet ved Egelund, Rådhuspladsens første juletræ og om 1. verdenskrig.



Erik Wielandt i stadsetøjet. Hillerød 1915.

Ved nytårsskiftet 1911-12 kom vi til Hillerød og flyttede ind i en køn, hvid villa på Holmgårdsvej. Min far var blevet assistent på 1. Frederiksborg skovdistrikt, hvor baron Wedell-Wedellsborg var skovrider.

Det var Christian IV's pragtfulde renæssanceslot, der prægede byen. Fra villaen havde vi udsigt til slottet. Slotskirkens klokker hørtes viden om og gennem de åbne vinduer helt ind i vores stuer. Hillerød var en hyggelig og fredelig by dengang, med hestekøretøjer – ved stationen holdt der hestedroscher. Folk cyklede til deres arbejde, og børn gik til skole. Om søndagen gik familierne tur i slotsparken og i Store Dyrehave ud til »Fantasiens Ø«

Dernæst prægedes livet i Hillerød af Marie Mørks landskendte skole og hjem. Marie Mørk og hendes tre søstre Gudrun Mørk, Eva Mørk og Harriet Kemp, født Mørk, underviste alle på skolen.

Min et år ældre bror, Aage, kom straks i skole, mens jeg måtte vente til efter sommeren.

En sentimental romantisk vise »Under den hvide Bro – sejler en Baad med to ...« blev en landeplage. Men den afspejlede tidens sorgløs-

hed, der snart skulle brydes af store, dramatiske begivenheder.

Søndag den 14. april stødte kæmpedamperen Titanic på sin jomfrurejse på et isbjerg ved Newfoundland og sank. De fleste – 1.635 passagerer – druknede, mens ca. 700 i redningsbådene blev reddet af tililende skibe, der havde opfanget SOS-signalerne.

Det gjorde et voldsomt indtryk på hele verden. Vi børn forstod af de voksnes tale, at der var sket noget forfærdeligt.

Min far havde lige lært os at cykle på Holmegårdsvej. Og kort efter, en dejlig forårsdag først i maj, cyklede vi alle fire ud gennem den lysegrønne Store Dyrehave til et lille traktørsted, hvor vi fik en forfriskning. Far, mor og vi to små drenge var alle så glade. Men ved nabobordet sad en enlig ældre herre og så meget trist ud. Lidt efter fortalte han os grædende, at hans eneste barn, en datter, havde været med Titanic og var gået ned med skibet. Han var helt alene. Hans store sorg gjorde stærkt indtryk på os, der var en lille, lykkelig familie.

En skønne majdag 1912 begyndte Slotskirkens klokker at kime og ved-

blev at kime. Budskabet lød: *Kong Frederik VIII er død den 14. maj af et slagtilfælde i Hamborg.* Alle landets klokker kimedede. Slotskirkens klokker kimedede tre dage i træk. Mine forældre tog os drenge med til København, hvor vi på Amalienborg Slotsplads hyldede den nye konge, Christian X, som trådte ud på slottets balkon sammen med dronning Alexandrine.

Det fredelige liv i Hillerød fortsatte.

Robert Storm Petersen kom sammen med skuespillerinden Oda Nielsen til Hillerød, hvor de på Hotel Leidersdorff underholdt os børn. Storm P tegnede den populære serie »De tre smaa Mænd« fra »Verden og Vi«, mens vi så interesserede til. Han var morsom – men meget mærkelig, syntes jeg.

På Hotel København var der danseskole for børn med Tivolis Harlekin Scheiding som lærer.

På torvet holdtes marked med underholdning i telte. I et telt var der loppecirkus. En svulmende dame havde sine små »kæledyr« i fine æsker. De blev taget op, og med en tråd klæbet på ryggen blev de spændt for miniatuurevogne, eller de

drejede en karrusel. Som belønning fik de et måltid blod – af hendes arm! I et andet telt fremvistes tykke mænd og kvinder. Der virkede enorme og groteske. Hillerød var virkelig en hyggelig by.

Marie Mørks Skole

August 1912 blev jeg indmeldt i Marie Mørks Skole i 1. underklasse, forberedelsesklasse til mellemskolen. Min mor kom med mig op på frk. Mørks kontor, hvor jeg pænt måtte sidde på en stol, mens mor talte med hende.

Marie Mørk var en myndig dame med kraftigt grå-hvidt hår og en karakteristisk ørnene. Denne statelige dame indgød stor respekt, og de fleste nye børn var bange for hende og sad musestille.

Men jeg fik øje på nogle udstop-

pede dyr, gled lydløst ned af stolen og gik hen og beundrede et udstopet pindsvin. Frk. Mørk så interesseret på den frejdige lille dreng og spurgte: »Ved du, hvad det er for et dyr?« – »Ja, et pindsvin«, svarede jeg. – »Kan du stave til pindsvin?« – »P-i-n-d-s-v-i-n«. Det imponerede den kloge dame.

Eleverne fik straks et lille hæfte til vidnesbyrd, som de to gange om året fik med hjem til forældrene, der skulle læse og underskrive det.

Jeg fik Marie Mørk i historie, og i mit vidnesbyrd skrev hun: »Erik er meget interesseret og flink. M. Mørk.«

Gudrun Mørk lignede hende meget – høj og statelig med samme smukke hår og særprægede næse. Hun underviste i sløjd, hvor vi arbejdede med ler og modellerede små ting såsom stole, borde, lysestager

og andet. Gudrun Mørk skrev i mit vidnesbyrd: »Erik har gjort gode fremskridt – er altid flittig og ivrig.«

Harriet Kemp, født Mørk, underviste i naturhistorie og gav mig dette vidnesbyrd: »Erik er særdeles ivrig og flink.« Naturhistorie var fra tidlig barndom min store interesse.

Eva Mørk, der var lille og fyldig, underviste i religion, hvor vi lærte nogle af Grundtvigs og Ingemanns salmer udenad.

To andre lærerinder var søstre Dahl – den blide »Sy-Dahl« med lange, mørke hængekrøller og den skrappe »Skrive-Dahl« med kort, gråt hår.

Det var naturligvis kun pigerne, der havde »Sy-Dahl«, mens drengene havde sløjd. »Skrive-Dahl« havde vi alle. Hun slog os hårdt over fingrene med en lineal, når vi ikke holdt rigtigt på pennen, som vi for-

Fotografiet, der er taget i en privat have på Holmegårdsvej 9, må være fra omkring 1920. Næstyderst til højre sidder Marie Mørk, og yderst til højre Gudrun Mørk.



sigtigt skulle dyppe i blækhuset og holde korrekt. Jeg husker det tydeligt, for jeg havde nemlig det problem, at jeg var venstrehåndet og havde både skrevet og tegnet med venstre hånd, før jeg kom i skole. Mine forældre havde selvfølgelig herset med mig for at få mig til at skrive med højre hånd og ikke med kejtten. Man måtte ikke være kejt-håndet dengang. Og klatpapir fik vi ofte brug for.

Lærerinderne var alle puritansk klædt, mest i sort og gråt. Pigerne havde forklæder på og lange fletninger. Drengene blev regelmæssigt maskinklippede – kronragede – fordi de ikke måtte blive forfængelige. Når de var i stadstøjet, havde de bluse, flipper med en sløjfe, korte bukser og lange strømper.

Damemoden holdt stadig fast ved lange kjoler. Men damehattene blev mindre – til gengæld overdådigt prydede med fjer. Der kunne gå en hel fasan til en enkelt hat. Selve hatten kunne slet ikke ses, for den var fuldstændig skjult under en farvestrålende fasanhane. Al fuglens fjerdragt var anvendt – vingerne på siderne, den lange hale bagud og hovedet foran endda forsynet med glasøjne.

Fasaneri ved Egelund

Der var et fasaneri ved Egelund Slot i Stenholt Vang, der er den sydligste del af Gribskov. Slottet ejedes af enkedronning Louise, og hendes yngste søn prins Gustav boede der.

I en af avlbygningerne lod man kalkunhøner udruge 30 fasanæg hver. Når kyllingerne var udrugede, blev de sammen med kalkunmor sat ud i skoven, for at de straks kunne vænne sig til naturen.

På en stor, åben flade i skoven – en lysning, hvor der kun var græs – stillede man små træhuse op i en rundkreds. Træhusene var akkurat store nok til at rumme en kalkunhøne med 30 fasanekyllinger. Den side, der

vendte ud til lysningen, var en tremevæg med mellemrum, der var store nok til, at fasanekyllingerne kunne løbe ud og ind, mens kalkunen kun kunne stikke hovedet og halsen ud og kalde på kyllingerne, når skytten kom med foder. Kyllingerne voksede og løb længere og længere væk fra kalkunmor i huset. Efterhånden som de fældede dunene og fik fjer, begyndte de at flyve lidt. Meningen var, at fasanekyllingerne, når de var blevet store og flyvefærdige, skulle blive ude i skoven og om aftenen flyve op i træerne.

Midt på lysningen var der en pæl, hvorpå der var fastsømmet en plade. Og på denne plade stod høgeburet med en levende due indeni. Der var en ædekasse til foder og en anden til vand som på almindelige fuglebure. Men dette var ikke et almindeligt fugleburet, thi ovenpå stod en høgesaks – en saks af tynde metalstænger med to kraftige kæber, der var spændt ud og holdt på plads af en stram fjeder. Duen – lokkemaden – var der dag og nat, synlig for enhver sulten rovfugl. Meningen var, at når en rovfugl på jagt kom flyvende, så

kunne den højt oppefra straks se duen gennem det fine trådnæt – men selvfølgelig ikke faren.

Så kom de store høge: hønsehøgen – hunnen – der er størst, og duehøgen – hannen – der er mindre. Også musvågerne kom – og de sjældne glenter og vandrefalke. En efter en kom de flyvende – fik øje på duen, men ikke saksen, der lignede et par grene. De foldede vingerne sammen og slog ned med stor fart. Lynhurtigt klappede saksen om rovfuglen og holdt den fastklemmt. Undertiden var rovfuglen klemt ihjel, men lige så ofte var kun dens ben med klørerne – fangerne – klemt over og brækkede.

Således sad den rædselsslagne due i buret med en lemlæstet, baske rovfugl ovenover, indtil skytten kom. Morgen, middag og aften kom han for at tilse og hente fangsten. Han kvalte rovfuglen og tog den ud af saksen, som blev stillet klar til ny fangst igen. Derpå skar han klørerne – fangerne – af rovfuglen og satte dem med nagler fast på en tyk træstamme til skue for alle og enhver. I sommerens løb kom der

Hvornår dette fotografi af Egelund er taget, vides ikke. Men gammelt er det, for den i dag stærkt trafikerede vej mellem Hillerød og Fredensborg er endnu ikke asfalteret.



flere og flere kløer af hønsehøge, duehøge og musvåger – samt sikkert også af de sjældne vandrefalke og glenter – på »skarpretterpælen«.

Alle store rovfugle blev færre og færre i antal, indtil de næsten var udryddede. Fasankyllingerne overlevede og blev til store fasaner, når efterårsjagten begyndte. Så gik det løs, og bøsserne knaldede. De halvtamme fasaner var et let bytte for de skydeglade jægere. Efter endt jagt blev fasanerne lagt på rad og række og fotograferet med de stolte jægere bagved.

Fasaner hørte oprindeligt ikke til i den danske natur som agerhøns og urfugle. Men omkring år 1550 indførte man fra Asien den fremmede fasan med de smukke, farvestrålende fjer til moro for fyrstelige og adelige jægere. I den anledning begyndte man at bortskyde de danske rovfugle.

Ved fasanerier nøjedes man siden ikke med at skyde rovfuglene, men søgte systematisk at udrydde dem som ved Egelund. Derved ødelagde man balancen i naturen, så krager og skader, især husskader, øgedes i antal, fordi deres naturlige fjender – rovfuglene – blev udryddet.

Krager og skader var ikke fine nok til at blive skudt af fornemme jægere. Men deres unaturligt voksende antal gik ud over småfuglene – sangfuglene – som vi alle elsker. Husskadernes antal bør reguleres. Der er alt for mange husskader i Nordsjælland!

Vildanderi i Fønstrup Dam

I Fønstrup Dam i Gribskov lavede skovvæsenet »Vildanderi«. Små huse af træ blev stillet op på pæle rundt omkring i skovsøen, så vildænder – gråænder – kunne ruge i fred for ræve.

Vildænderne blev hver morgen fodrede af skovvæsenets folk. Således blev ællingerne fra fødslen vant til at se mennesker som ufarlige og venlige væsener. Når man kom til



Fønstrup Dam lidt syd for Nødebo var tidligere et meget besøgt udflugtsmål. Postkort ca. 1910.

dammen, kunne man kalde dem helt hen til sig ved bredden og fodre dem med brød ligesom i Frederiksberg Have. Jeg elskede at cykle derud og se dem.

Rundt om Fønstrup Dam var der gammel bøgeskov. En af disse brede bøge havde delt sig i flere stammer og derved dannet en hulning et par meter over jorden. En vildand havde lavet sin rede i træet og foret den med sine egne bløde dun. Nu rugede hun nok så fredeligt på sine 12 grågrønne æg, men fløj skræppende op, da jeg uden at kende til dens tilstedeværelse en dag ville klatre op i træet. Jeg stoppede selvfølgelig og lod den være i fred.

Det hele lignede den rene idyl: en skovsø med blomstrende åkander, hvor vildænder svømmede rundt med små, søde ællinger – omkranset af gamle, brede bøge. Men idyllen blev brat afbrudt, når jagttiden begyndte midt i juli. Da cyklede jeg ikke derud.

Krybskytter og juletræstyve

Selv om borgerne i Hillerød i det store hele var gode mennesker, så var der dog »sorte får« iblandt dem.

Der var krybskytter, som sneg sig ind i Store Dyrehave og Gribskov og skød rådyr. I mulm og mørke hentede de byttet hjem og bragte det til en vis slagter. Det var kendt, men fandt alligevel sted gang på gang.

Og så var der juletræstyve. Et lille pænt juletræ kostede kun 50 øre. Men alligevel blev der stjålet en del juletræer i Gribskov.

Skovrider Brüel i Nødebo skrev i den anledning et stykke i Amtsavisen, hvor han ynkede tyvene: »De må have en underlig glæde juleaften, når de danser om de stjalne juletræer.«

Da jeg langt senere selv solgte juletræer fra min ejendom i Ny Hammersholt, var der stadig juletræstyve. To lokale tyve – sikkert et ægtepar – kom selveste juleaften 1961, mens klokkerne ringede højtiden ind. Da jeg havde sluttet salget for at fejre højtiden med gudstjeneste, gik de ugenert rundt i min plantage, fandt den fineste lille ædelgran, skar den af med en lommekniv, krøb over mit vildthegn og gik ind i Store Dyrehave. Sporene i sneen viste tydelige spor af en mandsstøvle og en kvindestøvle. De listede i skumringen gennem skoven op til Slettebjerg,



Den 11. september 1913 blev der holdt en stor alarmeringsøvelse – eller prøvemobilisering, som man kaldte det. Uret viser kl. 8 (om morgenen), men allerede halvanden time før begyndte kirkeklokkerne at ringe, og soldaterne begav sig til kasernerne. Billedet her, der kunne købes som fotografi-postkort, er ikke Hillerød Station, men Frederiksværkbanens lokalstation, der lå på Trollesvej.

Bemærk togets udvendige trinbrædt, som der fortælles om på side 50.

krøb over skovdiget og gik hjem, hvor de fejrede julen, årets største højtid, med et stjålet juletræ.

Rådhuspladsens første juletræ

Tilbage til de gode, gamle dage. København bestilte på Frederiksborg skovdistrikt et stort juletræ til Rådhuspladsen – jeg tror, det var det allerførste nogen sinde.

Skovrider Wedell sendte sin assistent Wielandt – min far – ud i Store Dyrehave for at finde det. Min far tog sine to små drenge med. Og vi fandt det. I udkanten af skovens nordside stod nogle spredte store grantræer, som havde bevaret alle grenene næsten helt ned til jorden.

Der stod det dejligste grantræ. Det blev valgt, fældet forsigtigt og anbragt på to blokvogne, der blev trukket af to kraftige arbejdsheste. De kørte det ad Kongevejen til Rådhuspladsen i København.

Nordsjælland leverede hovedstadens første juletræ, som strålede med alle lysene og gjorde Rådhuspladsen så levende.

Den første Verdenskrig

Verdenskrigens udbrud i sommeren 1914 gjorde et stort indtryk på os alle. Vi var som sædvanligt på sommerferie hos farfar, læge Hans Wielandt i Ribe, da Østrig den 28. juli udstedte krigserklæring mod Serbien.

Min farfar var sønderjyde fra Gram, student fra Haderslev og efter medicinsk eksamen læge – samt senere dansk feltlæge i krigen 1864.

Farfar hadede tyskerne, fordi de sammen med Østrig havde taget hans hjemstavn Sønderjylland fra Danmark. Ribe lå så nær den daværende grænse, at man ivrigt fulgte med i, hvad der skete. Ved grænsen blev overgangen spærret med tysk militær syd for. På den danske side var de venlige danske blå gendarmere, som vi børn fotograferede.

Hillerød var langt væk fra grænsen. Men min far anskaffede sig et stort landkort over Europa og markerede slagenes gang med nipsenåle, som han hele tiden flyttede, efterhånden hærene skiftede stilling.

Den energiske Marie Mørk arrangerede en stor basar til fordel for det krigsramte Belgien. De belgiske flag – i sort, rødt og gult – vajede overalt. Og der var smukke tableauer med historiske emner.

Rundt omkring i Danmark oprettedes samariterkursus, hvor damer frivilligt kunne få uddannelse i førstehjælp, så de senere kunne melde sig til samaritertjeneste. Min mor meldte sig til kurset, købte lærebogen og bind og bandager dertil. Efter timerne på kurset læste mor flittigt hjemme og brugte os to drenge som forsøgskaniner. Vi fik lagt bind om håndled, knæ, ankler osv. og blev pakket ind i store bandager. Det kneb noget at få mig til at være rolig imens. Min ældre bror var nok mere tålmodig.

Så oprandt den store eksamensdag. Min mor bestod med udmærkelse og fik enkedronning Louises broche i guld overrakt af grevinde Schulin – med et signeret diplom fra Røde Kors.

18. december 1914 mødtes de tre nordiske konger i Malmø til forhandling om udenrigspolitisk sammenhold for neutrale lande. Trekongemødet havde stor sympati hos hele folket. Der blev skrevet en sang derom:

*Der leved' tre Konger paa Rad
en var lang, en var længer,
en var længst.*

Den svenske konge skrev:

*Kære Brødre mød mig i Malmø,
nu er det Tusind Aar,
siden sidst vi mødtes i Malmø,
kære, hvor Tiden gaar.
Tag til Takke,
mød i Frakke
tre høje Konger paa Rad.*

Og sangen hørtes rundt omkring i Hillerød, også i frikvartererne i Mørks Skole – ja, over det ganske land. Endnu kan jeg synge den.

Hillerød blev i nogle år en garnisjonsby.

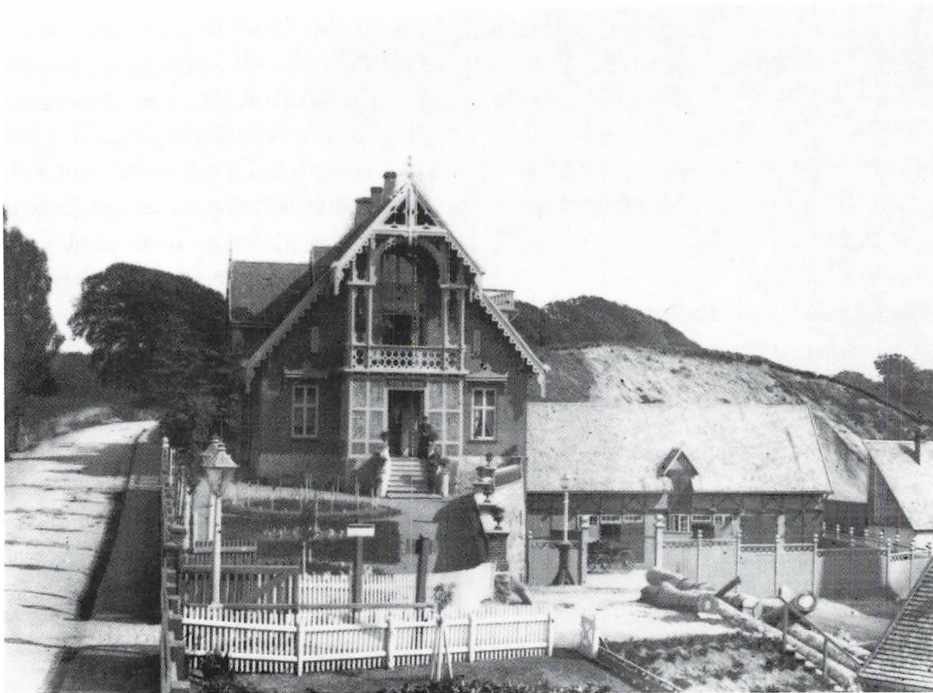
Ligesom Randers havde blå dragoner, fik Hillerød blå husarer. Hovedkvarteret var på Frederiksborg Slot i bygningerne uden for den ydre slotsgård. Der blev hestene opstaldet med en del af mandskabet, mens størstedelen af husarerne blev indkvarteret rundt omkring i byen. I den store, røde ejendom, hvor vi boede i de sidste år, blev der indkvarteret to. Soldaterne i deres smukke, blå uniformer vakte stor beundring. Jeg syntes de var vidunderlige – disse unge mænd i strålende blå uniformer med hvide snore. Og så red de på fyrige heste. Jeg slugte dem med øjnene!

Når der blev holdt parade ved slottet, flokkedes byens indvånere omkring dem for at se dem og lytte til militærmusikken.

Men også i civilbefolkningen foretog man – i al stilhed – skridt til et eventuelt forsvar. Således skulle min far være med i en gruppe, der skulle forsvare ved broen på Kongevejen over jernbanen.

Torvehandel i Hillerød ca. 1910 – med kærre og toppede brosten.





Villa Ultima, som blev bygget af savværksejer Dahl, ligger der stadig på Københavnsvej.

Jeg fik mange venner i skolen i min egen klasse. Kjeld Kornerup var en af dem. Hans far ejede et savværk, og de boede i Villa Ultima på Københavnsvej. Der hørte et stort areal til ejendommen, hvor vi legede røvere og soldater mellem træer og krat.

Forældrene var meget venlige og havde indrettet et værelse til børnene. Det blev kaldt »Tordenværelse«, for der blev larmet.

Vi kammerater kom til fødselsdagsselskab hos hinanden. Derfra husker jeg Børge Backhaus i villaen på Nordre Jernbanevej, hvor vi fik skoldhed chokolade. Uha, hvor den brændte i mund og hals.

Den venlige kammerat fra Jernbanehotellet tog mig – efter endt skoletid – en efterårsdag med ned i deres have med store pære- og æbletræer. Han fyldte min rygsæk med de dejligste søde pærer og rødkindede æbler. Men ak, hans uvenlige mor kom ilende og tog næsten dem alle fra mig igen – og lod mig kun beholde to-tre stykker.

Dreng og piger sad mellem hinanden på skolebænkene. Min sidekammerat var et år Rigmor Wesen-

berg-Lund, hvis far blev en verdensberømt professor. Hun var sød og livlig og morede sig med at sætte sine kønne, mørke fletninger op i en »rosenkrans«, mens hun leende sagde: »Sådan skal jeg se ud til mit bryllup.«

Af andre søde piger var der Ida Hansen fra Fredensborg. Jeg vinke-

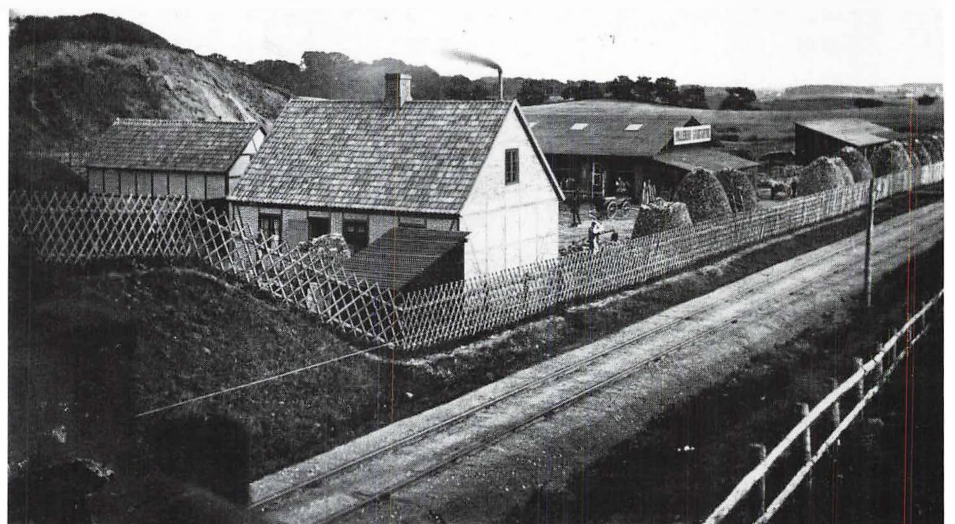
de gerne til hende, når hun kørte hjem med toget. Den kønne Lisbeth Leidersdorff var også i min klasse.

Emmy Hansen og Minna Holm var ikke søde. Af en eller anden mærkelig grund overfaldt de to mig en dag i et frikvarter og kradsede mig i ansigtet med deres negle. Jeg vidste ikke hvorfor, for jeg var en fredelig dreng.

I 1914 blev vores vært gift og rykkede selv ind i villaen, som vi måtte forlade. Men til al held var der bygget en stor ejendom med fire lejligheder lige ved siden af. Vi flyttede ind på 1. sal. På kvisten boede værten Raaschou, og i kælderen viceværten. I stuelejligheden flyttede dr. phil. Th. Mortensen – zoolog – ind med sin kone, datteren Sigrid og sønnen Helge, der var jævnaldrende med mig og kom i samme klasse.

Helge og jeg blev hjertevenner, fordi vi havde de samme interesser: dyr og planter. Vi var altid sammen i fritiden – mest nede hos ham – fordi dr. Mortensen bragte så mange interessante ting hjem fra sine rejser jorden rundt. »Vi må hellere flytte Eriks seng herved«, sagde fru Mortensen en dag.

Hillerød Savværk blev startet i 1867 og fortsatte til 1968, hvor Bohnstedt-Petersen købte virksomheden og indrettede bilsamlefabrik her.





Holmegårdsvej, hvor jeg boede 1910-16, så unægtelig anderledes ud dengang.

Fra Mørks Skole gik jeg hjem ad Nordre Jernbanevej og Langesvej. Så vinkede jeg til kammeraterne i Fredensborgtoget og Gribskovtoget og morede mig med at løbe om kap med »Grisen«.

Nordre Jernbanevej gik et stykke langs med godsbaneterrænet. Jeg var meget interesseret i at se, hvad der kom ud af godsvognene, især om der kom dyr ud. Det var oftest køer, men indimellem flotte Frederiksborgheste.

En skønne majdag kom et godstog langsomt kørende ind. Jeg stoppede op for at se. Den første vogns døre blev slået op på vid gab, og gangbrættet for dyr slået ned. Jeg var lige ved at tabe både næse og mund. Det var et eventyrligt syn, der blev oprullet for mine øjne. Ud kom en vældig elefant pyntet med purpurtæppe og guldsnore. På tæppet sad en sad en inder klædt i lilla fløjel med guldfrynser. Hans hvide turban fremhævede det lange, ravnsorte

hår. Hans ansigt havde den smukkeste brune farve, og hans mørke øjne syntes næsten sorte. Aldrig før havde jeg set noget så eventyrligt. Jeg havde nok set elefanter i Zoologisk Have bag jernstænger. Men denne elefant gik løs og kom lige hen imod mig. Og en inder havde jeg aldrig set eller hørt om.

Jeg blev som fortryllet og så og så. Elefanten med inderen passerede lige forbi mig. Jeg kunne næsten røre ved den, og mekanisk gik jeg efter dem uden tanke for andet end at se – og se. Der kom mange cirkusfolk og dyr ud af vognene. Optoget gik gennem hele byen ud til markedspladsen – og jeg med. Der blev jeg stående fastnaglet og bare så. Tiden gik – indtil min far længe efter kom cyklende for at finde mig.

Der kom en trup sigeunere til Hille-rød i rigtige sigeunervogne trukket af heste. De slog sig ned på markerne for enden af Holmegårdsvej, ikke

langt fra den villa, vi boede i, og gik således ofte forbi vore vinduer, når de gik til byen og sjakrede.

Hvor var de smukke i deres brogede klæder. Kvinderne bar spraglede kjoler og blomstrede tørklæder, en mængde armringer og store, gyldne ørenringe.

Mændene brillerede i romantiske dragter, som man kun kendte fra tidligere tiders italienske malerier. Deres korte jakker var prydet med store, skinnende knapper af ægte sølv. De havde halvlångt sort, blankt hår og mørkebrune øjne.

De var så fremmedartede, at vi børn var lidt ængstelige, når vi mødte dem på vejen. Men de var gode. Man hørte aldrig om noget ondt forårsaget af dem. Ganske vist sagde nogen, at sigeunere altid stjæler. Men det var dog vel nærmest en tale-måde.

Men de fandt ikke nåde hos øvrigheden, og politimesteren beordrede dem at forlade Hillerød. Så måtte de



Hillerød Station er let genkendelig på dette godt 70 år gamle fotografi – som vi ligesom alle billederne på side 43-49 med tak har lånt fra Lokalthistorisk Arkiv i Hillerød.

pakke alt sammen og spænde hesten for vognene igen.

Opbrudet fandt sted en lys og varm sommeraften, hvor vi sad ude i vore haver og hyggede os. Vogn-toget satte sig langsomt i gang tilbage ad Holmegårdsvej. Rundt omkring i villahaverne rejste folk sig op og så medlidende på retræten, og flere fulgte bagefter i sympati. Hened alleen gik det, og nedad Batzkes Bakke.

På det stejleste sted brød en vogn sammen. Kvinderne skreg, børnene græd, og mændene råbte noget uforståeligt. Vi kunne jo ikke hjælpe dem og vendte om til vort trygge hjem.

Jeg kan endnu for mig se denne hjemløse skare på vej ud i det fjerne uvisse.

I 1916 tog jeg afsked med Hillerød. Vi kørte fra Holmegårdsvej i hestetroche til stationen. Udvendig så bygningen dengang ud omtrent, som den ser ud i dag. Men indvendig var den anderledes.

Der var en forhal med luge til billetkontor. Til højre var der en ventesal til 1. og 2. klasses passagerer, hvor der var fine møbler med rødt, spraglet betræk af plys, og der var en »stumtjener« til overtøj. Ved indgangen stod en billetkontrollør og kontrollerede billetterne. Når døren blev åbnet, kunne jeg kigge derind og se hele det fine møblement.

Til venstre i forhallen var der en indgang til ventesalen med træbænke til 3. klasses passagerer.

På samme måde var toget delt i

1., 2. og 3. klasses kupeer, som alle var forsynede med hver sin dør, og der var plads til otte passagerer i hver kupé. Der var ingen gennemgang i vognene, så billetkonduktøren måtte gå uden for på et trinbræt langs hele vognen og tage et langt, præcist skridt fra vogn til vogn, mens toget kørte! Han bankede på kupévinduerne, og så måtte passagererne trække vinduerne ned, hvorpå han strakte sin overkrop ind i kupeen, modtog billetterne og klippede dem.

Gennem vinduet så jeg et sidste glimt af Hillerød med Frederiksborg Slots tårne.

Der skulle gå otte år, før jeg atter så Hillerød og Nordsjælland. Men det er en helt anden historie.

Hjem til dig og Wiibroe

Godt øl er ikke noget, man lige laver.

*En Wiibroe-pilsner er et produkt af god tid
og kyndige brygges pleje. Fra råfrugten*

til det rene vand.

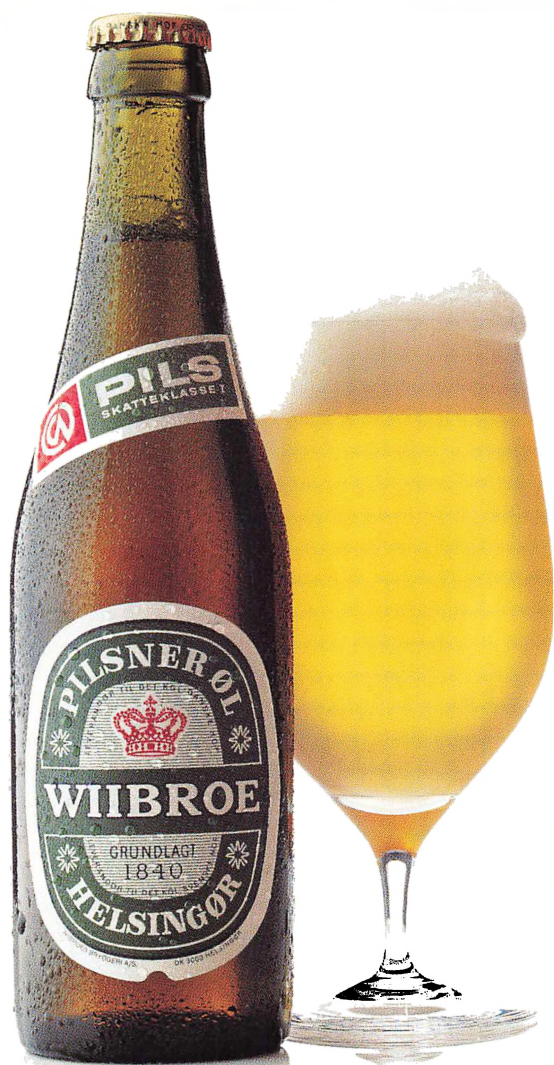
*Fra den bayerske
humle til den gode
danske malt.*

*Fra gæringen til det
modne, gyldne bryg.*

*Du får den kvalitet
du betaler for, når du
holder dig til pilsner-
øl som i gamle dage.*

*Tag dig tid til en
Wiibroe.*

Det har vi gjort.



- dig og mig og Wiibroe



Et Billed-Blad,
til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stønder.